

FRØÐI

1 / 2010

15. ÁRG

KR. 48,-

GÝTINGARFERÐING HJÁ TOSKI

á færoyska
landgrunninum

**HVÍT-
RAVNURIN**

— hvør sær
tann næsta?

UNG Í TELDUØLDINI

Hvønn leiklut hevur teldan
í gerandislívinum?

Metylkyksilvur í GRINDAHVALI

Tá abbi var lítill

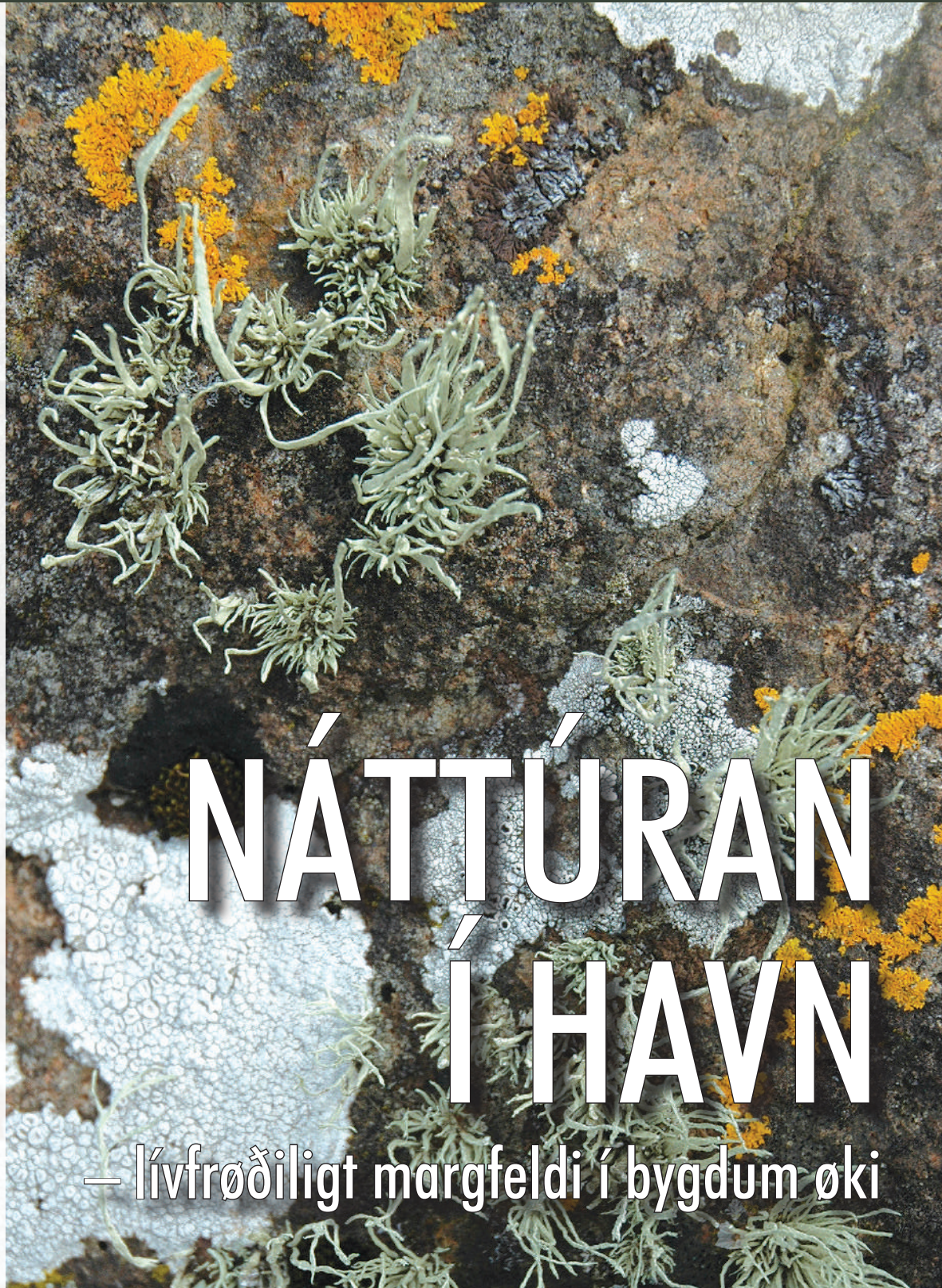
Skaðadjóir: Veggjalýs

Útgávur frá
forlagnum Fróðskapi

ISSN 1395-0045

9 771395 004690

NÁTTÚRAN Í HAVN

— lívfrøðiligt margfeldi í bygdum øki

Um hesa útgávuna

Í hesari útgávuni av Frøði hava vit lagt serligan dent á at hýsa greinum, sum lýsa partar av lívfrøðiliga margfeldinum í ella rundan um oyggjar okkara.

Vit fáa eina lýsing av hvíta ravninum, sum var sjáldsamur fyrr, og sum ikki hevur verið sæð seinastu nógvu árin.

Hafturat fáa vit eina lýsing av gýtingarferðingini hjá okkara kæra toski, og nýtt, um ikki endiliga gott, um kyksilvur í grindahvali.

Ein grein um náttúruna í Havn er at lesa í blaðnum, eins og ein lýsing av nøkrum av teimum kyktum, sum geva okkum ónskt lívfrøðiligt margfeldi í sengur, køksskuffur og

onnur støð, har vit annars eru væl foreint við einki lívfrøðiligt margfeldi at hava.

Umframt hesir greinirnar eru greinir um mentanina hjá okkara unga ættarlið og um nakað sum vit merkja hvønn dag vit fara til handils, men sum vit helst ikki gera okkum far um - tað er prístalið...

Góðan lesihug!

FRØÐI

1 / 2010

FØROYA FR ØSKAPARFELAG

GEVUR FRØÐI T

© Føroya Fróðskaparfelag og høvundarnir.
Frøði er fólksligt vísindablað, sum kemur út tveir ferðir árliga.

Upplag 1.200
ISSN 1395-0045

*Loyvt er at endurgeva út Frøði, um
víst verður til heimildina.
Verða heilar greinir endurgivnar,
má avtala gerast.*

AVGREIÐSLA

Jarðfeingi
Brekktún 1
Postsmoga 3059
FO-110 Tórshavn
Tlf. 357000
teldupostur: frodi@jf.fo

RITSTUÐLAR

Fróðskaparsetur Føroya
Føroya Fornminnisavni
Føroya Landsbókasavn
Føroya Landsskjalasavn
Føroya Náttúrugripasavn
Havstovan
Heilsuføðiliga Starvsstovan
Jarðfeingi

N GGIR HALDARAR

kunnu tekna seg hjá avgreiðsluni.

ELDRI TG VUR AV FRØÐI

fáast við at venda sær til avgreiðsluna.
Teldutøkar útgávur eru á
www.frodskaparfelag.fo/frodi

GREINIR TIL BLAÐIÐ

Fólksligar, vísindarligar greinir kunnu
sendast ritstjórnini. Skrivlig høvundsleið-
beining fæst frá avgreiðsluni.

L SINGAR TIL FRØÐI

Er áhugi fyri at lýsa
í blaðnum, setið tykkum
tá í samband við
samskiparin, Lena Reinert
telefon 514219
teldupostur: frodi@jf.fo

L SINGARPR SUR

Heil síða: kr. 5.000,-
Hálv síða: kr. 3.000,-

GRAFISK FRAMLEIÐSLA: Elisabeth Sande

PRENT: Føroyaprent

FORS ðUMYND: William Simonsen

RITUMBØÐSR ØIÐ

Simun V. Arge, fornfrøðingur
Anna Maria Fosaa, plantuvistfrøðingur
Sámal T.F. Johansen, søgufrøðingur
Elin Súsanna Jacobsen, søgufrøðingur
Gunnar Bjarnason, búnaðarfrøðingur
Eilif Gaard, havlívfrøðingur
Lis Mortensen, náttúrulandafrøðingur

SAMSKIPARI FYRI FRØÐI

Lena Reinert

RITSTJ RN

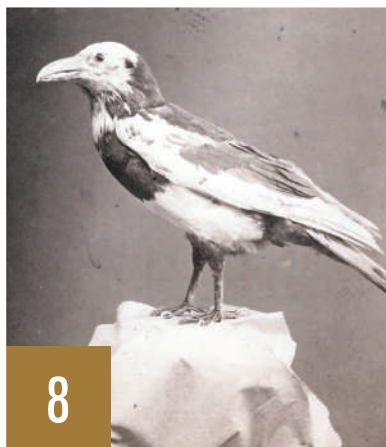
Maria Dam (ábyrgd)
Firouz Gaini
William Simonsen
Kristin M. Magnussen
Helgi D. Michesen

10

34

8

16

24

Innihald

4 Gýtingarferðing hjá toski á føroyska landgrunninum

Petur Steingrund, Havstovan

8 Hvítravnurin — hvør sær tann næsta?

Dorete Bloch, Føroya Náttúrugripasavn

10 Náttúran í Havn — lívfrøðiligt margfeldi í bygnum øki

William Simonsen og Herborg Nyholm Debess, Føroya Náttúrugripasavn

15 Slóðbrótandi skráseting av omanlopum á vegir

Lis E. Mortensen, Jarðfeingi

16 Ung í telduøldini — Hvønn leiklut hevur teldan í gerandislívinum?

Firouz Gaini, Fróðskaparsetur Føroya

24 Metylkyksilvur í grindahvali

Maria Dam, Umhvørvisstovan

30 Skaðadjór 10: Veggjalýs eru komnar til Føroya

Dorete Bloch, Føroya Náttúrugripasavn

32 Útgávur frá forlagnum Fróðskapi

34 Tá abbi var lítill var ein króna nógvir pengar

Eyðun Jakobsen, Hagstova Føroya

38 So gjørdist hann loksins veruleiki

Nevndin í Fróðskaparfelagnum

39 Frøði næstu ferð

Gýtingarferðing hjá TOSKI á føroyska landgrunninum

Toskur frøllum økjum føroyska landgrunninum g. tir
Norðhavinum. Hinvegin kemur toskur, sum g. tir V. gahavinum og
Mykinesgrunninum frø einum meira avmarkaðum øki. Eftir g. ting
fer tann einstaki toskurin heimaftur til sama økið, har hann helt til
frammanundan.

Petur Steingrund

peturs@hav.fo
Havstovan

Petur Steingrund er útbúgvinn fiskifrøðingur við universitetið í Bergen í 1993. Hann vardi doktararitgerð um føroyskan tosk við sama universitet í 2009. Hann hevur verið lærari á Studentaskúlanum og HF-skeiðnum í Eysturoy frá 1993 til 1995 og eftir tað arbeitt á Havstovuini.

Toskur hevur átt lívið í mongum manni, og tiltikin er várróðurin á gýtingarleiðunum nærhendis Reykjavík og í Lofoten í Norðurnoregi. Fyri meira enn hundrað árum síðan komu norskir granskarar fram til, at toskurin, sum gýtti í Lofoten, hevði sín uppruna í tí ovurstóra Barentshavinum. Tá í tíðini bar ikki til at fiska toskin, meðan hann var í Barentshavinum, tí menn høvdu ikki nóg góð skip ella reiðskap. Øðrvísi var, tá toskurin savnaðist nær landi uttan fyri Lofoten. Tá kundi hvør maður fara út við smábáti og fiska av tí ovurstóra toskameinginum, sum varð savnað í sambandi við gýting. Her hjá okkum í Føroyum vóru møguleikarnir eisini avmarkaðir at fiska tosk, sum stóð langt úr landi á vetrartíð, tá árarnar vóru álitið. Tá toskurin savnaðist nær landi á Norðhavinum í gýtingartíðini var søgan ein onnur, tí tá var stutt at rógva og nógva at fáa.

Tá toskurin á landgrunninum er 3-4 ára gamal og 55-60 cm langur, gerst hann gýtingarførur. Toskur savnast á teimum støðum at gýta, har toskalarvan hevur størstan møguleika at yvirleva. Ein kann undrast á, hvaðani toskurin kemur, sum gýtir

á Norðhavinum. Kemur hann frá økinum norðan fyri Føroyar ella frá øllum økjum á landgrunninum? Og er nakað samband millum gýtingartosk í Vágahavinum og á Norðhavinum? Merkingarroyndir eru væl egnaðar at svara slíkum spurningum. Tá verður toskurin fiskaður og merktur við einum lítlum merki, sum kann sita framman fyri fremstu ryggfjøður ella á táknulokinum (gamlar merkingar). Síðan verður toskurin sleptur útaftur og fiskaður aftur seinni. Tá ber til at samanbera, hvar toskurin varð merktur og hvar hann varð fingin aftur. Síðan 1997 hevur Havstovan merkt út við 30000 toskar við Føroyar (Mynd 1), og umleið 9000 eru fingnir aftur.

Úrslit frá merkingarroyndum

Tað eru tveir hættir at kanna gýtingarferðing. Annar er at merkja tosk á gýtingarøkinum um várið (mars). Tá fáast upplýsingar um spjadingina frá gýtingarøkinum, t.v.s. til hvørji øki toskurin leitar eftir gýting. Hin hátturin er at merkja tosk á ymiskum støðum á landgrunninum uttan fyri gýtingartíðina (um heystið) og so síggja, hvørji

gýtingarøki hann nýtir. Merking um heystið hevur tó ta avmarking, at tað er nær um ómøguligt at merkja tosk í nóg stórum nøgdum á øllum økjum á landgrunninum, og tí kemur ikki allur sannleikin fram. Merking um várið er munandi lættari, tí tað eru bert fá gýtingarøkir og vanliga er lætt at merkja nóg nógvar toskar til eina merkingarroynd. Ein fullfíggað mynd av ferðingini fæst, tá úrslitini frá báðum merkingarhættum verða sett saman.

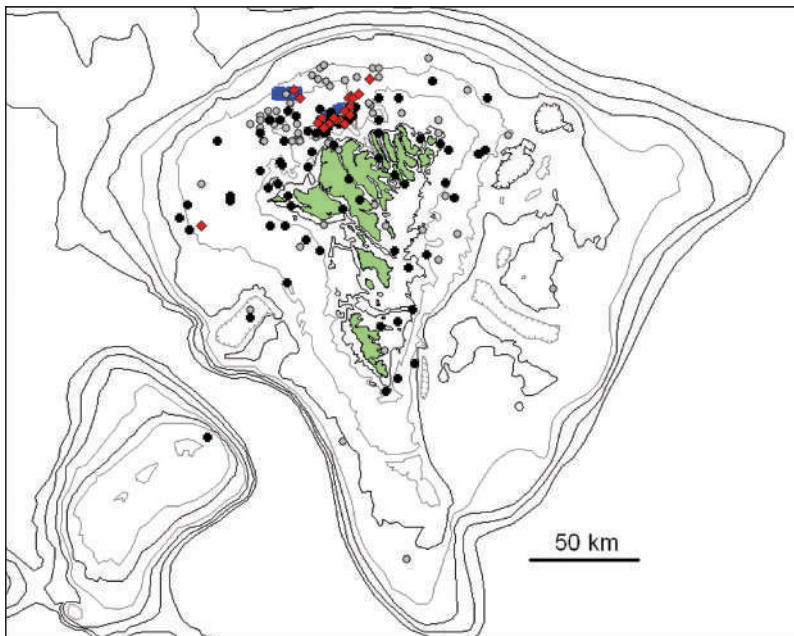
Toskur, sum er merktur á gýtingarøkinum á Norðhavinum í mars, er at finna í sama øki fyrstu 1-2 vikurnar eftir merking (Mynd 2). Í apríl/mai er toskurin framvegis norðan fyri Føroyar, tó at onkur er komin heilt suður á Munkagrunnin, sum er suður

úr Suðuroynni. Í juni-desember eru fáir toskar at finna, har teir vórðu merktir, men eru spjaddir um allan landgrunnin. Hetta kemst av, at toskurin roynir at gagnnýta allan matin á landgrunninum. Nærum eingin toskur skifti gýtingarøki, t.v.s. gýtti í einum øðrum øki árið eftir.

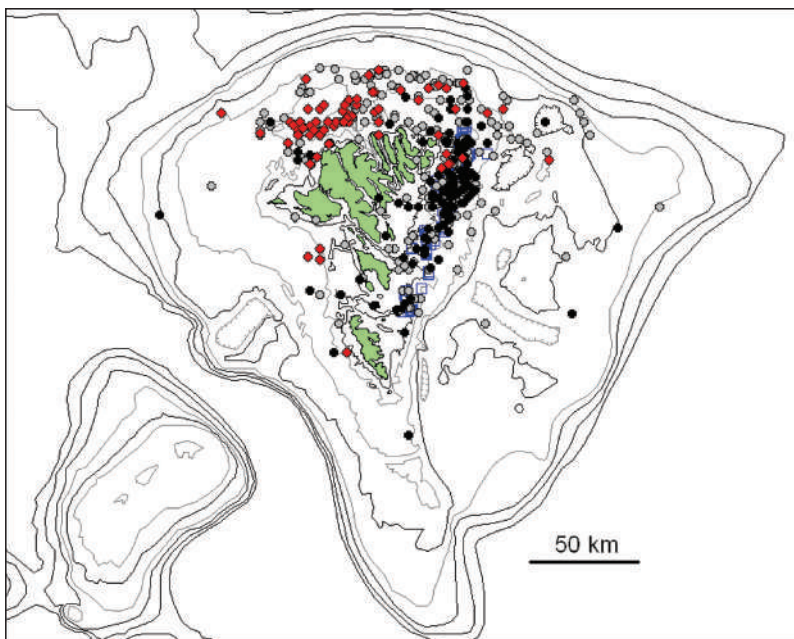
Toskur, sum var merktur um heystið í økinum eystan fyri Føroyar, hevði eitt rættiliga einfalt ferðingarmynstur: á Norðhavið at gýta og síðan heimaftur (Mynd 3). Ógvuliga fáir toskar fóru til økið vestan fyri Føroyar. Ferðingarmynstrið vestan fyri Føroyar var meira torgreitt. Toskur merktur vestan fyri Suðuroynna í oktober fór annaðhvørt í Vágahavið at gýta ella á Norðhavið (Mynd 4).

Mynd 1. Toskur tikin í einum kari við rennandi sjó gvi verður merktur við einum reyðum merki rygginum.

Mynd 2. Toskur, merktur gýtingarøkinum norðanfyri mars (bl tt), og afturfingin sambandi við gýting (mars: reytt), vegis til/fr gýting (apr l-mai/januar-februar: gr tt), og uttan fyri gýtingartø (juni-deseember: svart). 100-600 m dýpdarkurvar eru vistar.

Mynd 3. Toskur merktur oktober eystanfyri (bl tt) og afturfingin sambandi við gýting (mars: reytt), vegis til/fr gýting (apr l-mai/januar-februar: gr tt), og uttan fyri gýtingartø (juni-deseember: svart). 100-600 m dýpdarkurvar eru vistar.

Ferðingarleiðin til Norðhavið kundi bæði vera vestur um Mykines ella eystur um Fugloyinna.

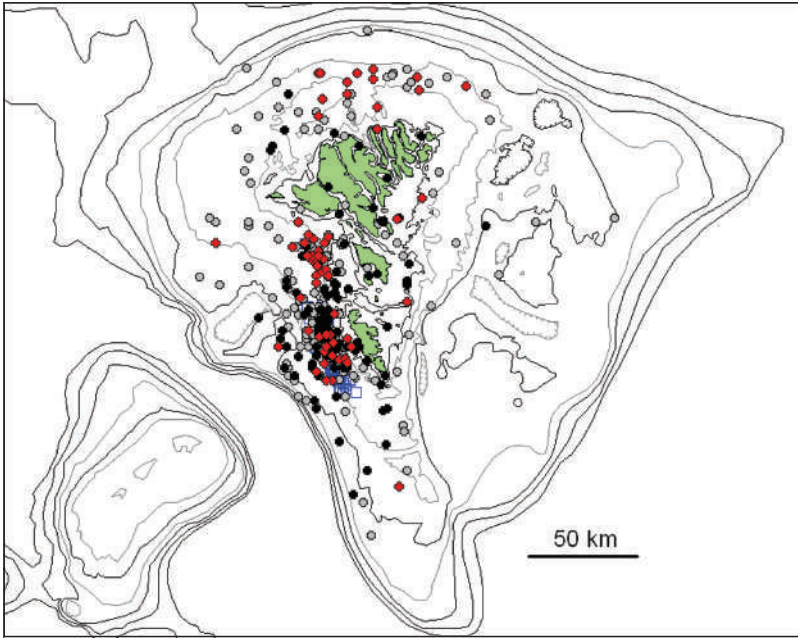
Kort yvir gýtingarferðing

Út frá Mynd 2-4 og mongum øðrum merkingaroyndum, sum ikki eru vistar í hesi grein, ber til at gera eitt kort yvir gýtingarferðing hjá toski á føroyska landgrunninum (Mynd 5). Myndin vísir gýtingarferðingina í høvuðsheitum og er at meta sum ein einföld útgáva av einum meira fløktum veruleika.

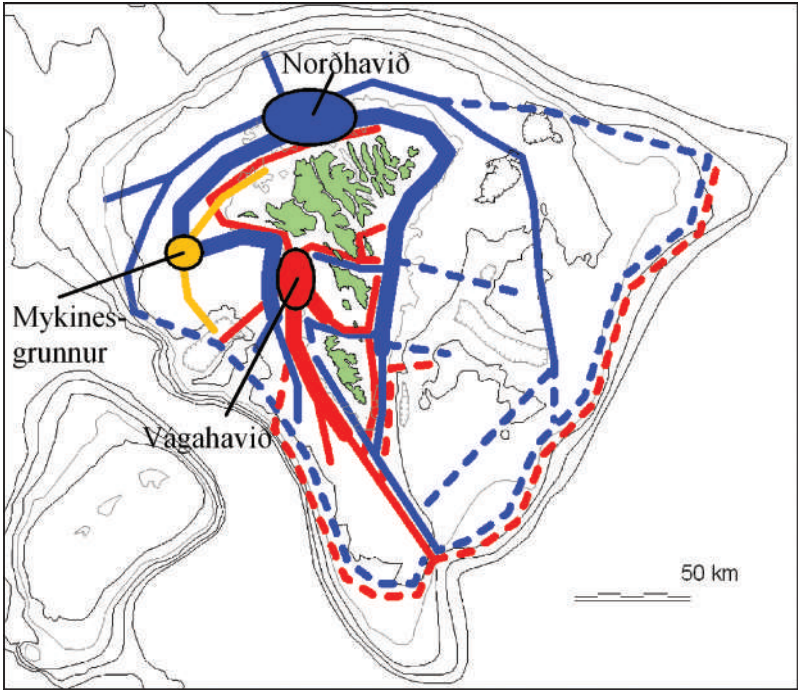
Tann stóri blái ringurin norðan fyri Føroyar vísir gýtingarøkið á Norðhavinum. Hæðani ganga tvær høvuðsferðingarleiðir, ein vestur á Mýlingsgrunnin/Mykinesgrunnin og suður í Vágahavið, og hin eystur um Fugloyinna og suður móti Lítlu Dímun. Nakrir fáir toskar fara so langt suður sum á Munkagrundin (víst við klønum linjum). Tað eru eisini aðrar ferðingarleiðir frá Norðhavinum, og ganga tær longur út frá landi og út á djúpt, bæði eystanfyri og vestanfyri. Tað snýr seg mest um stóran tosk.

Tann reyði ringurin vestan fyri Sandoyinna vísir gýtingarøkið í Vágahavinum. Hæðani ganga tvær høvuðsferðingarleiðir, ein stutt til økið vestan fyri Skúvoyinna og ein long til økið vestan fyri Suðuroyinna. Summir toskar fara heilt suður á Munkagrundin og onkur til økið eystan fyri Suðuroyinna. Fyri havnarmenn er tað kanska av áhuga at vita, at toskur í Nólsoyarfirði helst gýtir í Vágahavinum. Tann guli ringurin vestan fyri Mykines vísir gýtingarøkið á Mykinesgrunninum (á Bønum). Tað er av nógvi minni týðningi enn hini bæði gýtingarøkini og savnar fisk frá einum nógvi minni øki.

Mynd 5 skal skiljast soleiðis, at tann einstaki toskurin ikki nýtist at fullføra eina ferðingarleið, men kann steðga á. Til dømis steðga nógvir "Norðhavstoskar" á, tá teir eru komnir á Mýlingsgrunnin (beint norður úr Mykinesi). Eisini steðga nógvir, tá teir eru komnir eystan fyri Svínøynna. Tú kanst sjálv(ur) royna at brúka Mynd 5. Hvar gýtir ein toskur, sum heldur til eystan fyri Nólsoy? Svarið er, at teir flestu gýta á Norðhavinum, meðan fáir gýta í Vágahavinum og eingin á Mykinesgrunninum, sí talvuna.

Mynd 4. Toskur merktur oktober vestan fyri Suðuroy (bl tt) og afturfingin sambandi við g ting (mars: reytt), vegis til/fr g ting (apr l-mai/januar-februar: gr tt), og uttan fyri g tingart ð (juni-desember: svart). 100-600 m d pdarkurvar eru v star.

Mynd 5. G tingarferðing hj toski føroyska landgrunninum við støði øllum merkingarroyndum, sum gjørdar eru undir Føroyum. Tær bl u linjurnar v sa g tingarferðing fr Norðhavinum, tær reyðu fr V gahavinum og tær gulu fr Mykinesgrunninum. Tj kkar linjur v sa t dningarmiklar ferðingarleiðir, og klænar linjur minni t dningarmiklar. Tær brotnu linjurnar v sa ferðing, sum byggir sera l tið talgrundarlag. 100-600 m d pdarkurvar eru v star.

Heimstaður	Gýtir á Norðhavinum	Gýtir í Vágahavinum	Gýtir á Mykinesgrunni
Eystan fyri Nólsoynna	Flestu	Fáir	Eingin
Eystan fyri Suðuroy	Helmingurin	Helmingurin	Eingin
Norðan fyri Mykines	Flestu	Fáir	Fáir
Vestan fyri Mykines	Flestu	Fáir	Fáir
Vestan fyri Suðuroy	Fáir	Flestu	Eingin
Sunnan fyri Suðuroy	Helmingurin	Helmingurin	Eingin
Á 500 m eystanfyri	Helmingurin	Helmingurin	Eingin

Myndir brævasavni
eftir Niels Botni,
sum Føroya
Náttúrurugripasavn
eigur (kendur
myndamaður)

HVÍTRAVNURIN

— hvør sær tann næsta?

Dorete Bloch

doreteb@ngs.fo
Føroya Náttúrurugripasavn

Hvítravnurin er ein vanligur ravnur, ið hevur tað ættarbregðið, at hann hevur hvítan lit ymsastaðni á kroppinum. Altíð á þortum av skalla og nakka, bringu og veli, men ikki tveir ravnar eru eins. Ymiskt er, hvussu partarnir við hvítum og svartum eru í stødd og vavi, sum myndirnar eisini vísa.

Hvítravnurin er eitt serføroyskt fyrbrigdi. Ílegubroytingin er hend einaferð fyri langt síðani, tí longu Ole Worm fekk í 1650 tveir hvítravnar sendar niður til sítt *Museum Wormianum*, sum Povel Skårup greiðir frá í Varðanum.

Áðrenn tað hevði Peder Claussøn Friis hoyrt um hvítravnin frá einum føroyskum student, Jacob Oudensøn, ið helst var sonur prestin og próstin í Eysturoynni, Harra Eidin. Jacob Oudensøn var í 1592 í Stavanger og møtti her Claussøn Friis, ið tí hevur skrivað um hvítravnin í bók síni: *Norriges oc omliggende øers sande Beskrivelse*.

Síðani tá hava allar frágreiðingar um fugl í Føroyum nevnt hvítravnin, og Niels á Botni hevur skrivað *Hugskot um Hvítravnin* í 1. Bók av Fróðskaparriti.

Finn Salomonsen hevur í *Zoology of the Faroes* skrivað eina langa frágreiðing um hvítravnin. Hann hevur gjøgnumgingið allar upplýsingar um litmynstrið á ørum við ungum. Út frá hesum gerst greitt, at tann hvíti liturin stendst av eini dvínandi ílegu, sí myndarøðina. Sum víst, kann ein svartur ravnur gott vera berari av tí hvítu dvínandi íleguni, og tí er tað ómøguligt at finna út av, um hvítravnurin er útruddaður í dag. Teir seinastu hvítravnarnir vórðu sæddir soleiðis:

Ein varð sæddur 2. november 1902 í Mykinesi.

Á heysti 1916 varð ein sæddur á Velbastað og úti í Koltri.

Kavaveturin 1947 og aftur seint í 1948 varð ein sæddur í Nólsoynni.

Áðrenn páskir 1965 varð ein sæddur í Sandvík.

Ein fuglur, ið er so sjálðsamur, hevur tilvitað verið savnaður og seldur uttanlands til søvn og privatar savnarar. Í 19. öld var tað hægsti móti at hava privat søvn. Meginparturin varð útfluttur um miðja 19. öld. Sýslumaðurin H.C. Müller seldi t.d. seinast í 19. öld ein skotnan hvíttravn úr Nólsoynni fyri 2 Ríkisdálar.

Tað hevur verið leitað víða um fyrri at kanna, hvussu nógvir hvíttravnar eru til og standa á ymskum søvnum kringum í heiminum. Og fyribils er 24 hvíttravnar funnir, og her sær listin soleiðis út:

- 6 á Zoologisk Museum, Keypmannahavn, Danmark
- 1 á Jagt- og Skovbrugsmuseet, Hørsholm, Danmark
- 2 á Zoologiska Museet, Uppsala, Svøríki
- 4 á American Museum of Natural History, New York, USA
- 1 á Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden, Háland
- 1 á Staatliches Naturhistorisches Museum, Braunschweig, Týskland
- 1 á Staatliches Museum für Tierkunde, Dresden, Týskland
- 1 á Übersee-Museum, Bremen, Týskland
- 2 á Brüssel Museum, Belgia
- 1 á Musenum í Wien, Eysturríki
- 1 á Tring Museum, Ongland
- 2 á Manchester Museum, Ongland
- 1 á Cambridge Museum, Ongland

Eisini í dag verður selt og flutt millum søvn, t.d. vórðu teir fyra hvíttravnarnir í New York keyptir úr Tring í Suðurlonglandi, og hvíttravnurin í Braunschweig varð keyptur úr París. At ikki fleiri er funnir, er millum annað tí, at fleiri er forfarnir, t.d. etnir av smádjórum. Men eisini hevur nevtollurin gjørt sítt til, at ravnastovnurin varð troyttur so nógv, at bara heilt fáir ravnar vóru eftir um ár 1900. Um nevtollin verður greitt frá í næsta *Frøði*.

Steggi		
Bøga		

Talva 1. Her er steggi ein hv travnur og bøgan ein vanligur svartur ravnur.

Allir ungarnir verða svartir, men eru allir berarar av t hv tu, dv nandi leguni, ið t ikki sæst vegna ta r ðandi svørtu leguna.

Steggi		
Bøga		

Talva 2. Her eru bæði bøga og steggi svartir ravnar, men bæði eru berarar av t hv tu, dv nandi leguni.

Tr ggir fj rðingar av ungunum verða svartir, men helvtin eru berarar av t hv tu dv nandi leguni, og tann seinasti fj rðingurin verður hv travnur.

Steggi		
Bøga		

Talva 3. Her er steggi ein hv travnur og bøgan ein svartur ravnur, ið er berarar av t hv tu, dv nandi leguni.

Helvtin av ungunum verða svartir og berarar av t hv tu, dv nandi leguni, meðan hin helvtin verða hv travnar.

Keldur

Bloch, D. og Van Grouw, H. 2010. *Hvítravnurin*. Føroya Náttúrugripasavn.

Botni, N. á. 1952. Hugskot um Hvíttravnin. *Fróðskaparrit* 1: 114-121.

Salomonsen, F. 1934a. Aves. In: Jensen, Ad.S., Lundbeck, W.†, Mortensen, Th. and Spärck, R. (eds). 1935-1942. *The Zoology of the Faroes* III(II): LXIV. 1-277.

Skårup, P. 1966. Føroyskir lutir í Museum Wormianum. *Varðin* 37: 135-141.

NÁTTÚRAN Í HAVN

– lívfrøðiligt margfeldi í bygdum øki

William Simonsen

Lívfrøðingur, Cand. scient
Williams@ngs.fo
Føroya Náttúrugripasavn

Heilt stutt snýr lívfrøðiligt margfeldi seg um alt tað livandi fjølbroytnið, ið náttúran rúmar.

Hugsjónin um, at lívfrøðiligt margfeldi í bygdum øki hevur týðning fyri fjølbroytnið sum heild og fyri trivnaðin hjá borgarunum, stavar fyri ein stóran part frá Rio-sáttmálanum um lívfrøðiligt margfeldi frá 1992 (www.cbd.int). Síðani samdust nógvir av heimsins borgarstjórum í 2007 um eina yvirlýsing viðvíkjandi lívfrøðiligum margfeldi í bygdum øki. Yvirlýsingin ásannar tørvin á at verja plantur, djór og grøn øki í býnum, bæði fyri at bøta um lívfrøðiliga margfeldið og fyri trivnaðin hjá borgarunum.

Verkætlanin

Í Umhvørvisvikuni 2009 hjá Tórshavnar kommunu varð stuðul latin Føroya Náttúrugripasavni til eina verkætlan, ið snúði seg um at gera triggjar faldarar, har trý ymisk lívøki innan býarmarkið vórðu lýst. Hesi vóru strandarøki, lyngøki og viðarlundir.

Endamálið við faldarunum var við orðum og myndum at varpa ljós á býarnáttúruna og á hendan hátt økja tilvitanina um, at lívfrøðiligt margfeldi eisini hevur týðning í bygdum øki. Endamálið við faldarunum var somuleiðis at samantvinna økta tilvitan um tað neyðuga í at varðveita, røkja og bøta um verandi býarnáttúru og at menna almenna vitan um náttúru yvirhøvur.

Strandarøki

Av einum bygdum øki at vera hevur Havnin eitt víðfevnt strandarøki, ið ikki er lagt undir betong ella asfalt. Her er gjørligt at ganga ein túr og njóta alt, ein sær av plantum og djórum, við eini kenslu av at vera í náttúruni. Hesin faldarin nevni smádjóralív og ymiskan vøkstur, ið kann síggjast fram við sjónum úr Sandágerði og yvir á Boðanesgjógv.

Men serliga sigur hann frá tí fugli, ið er at síggja í sjóvarmálanum – nakrir mestsum altíð og aðrir

Herborg Nyholm Debess

Sustainable Environment Manager
herborgnd@ngs.fo
Føroya Náttúrugripasavn

sjáldnari. Strandarøkið í Havn er eisini mett sum áhugavert, tí nógv mäsafuglasløg eru at síggja her.

Stórur partur av fjøruni er hella við steinum og klettum, ið ikki eru serliga merktir av at vera so tætt við eitt býarøki. Eisini finnast støð við sandi og småsteinum t.d. í Sandágerði og í smærri blettum frá Skansanum yvir ímóti Boðanesgjógv. Eitt eyðkenni eru mongu vakurt grønu hyljarnir, har kombikk eru í flestu teirra. Á einum gongutúri sæst skjótt, at hellan ikki er ber, men full av ymiskt littum skónum, ið tíðum fáa helluna at tykjast lodna. Svarti liturin á helluni tættast við sjóvarmálan stendst av skónini vanlig svartaskón *Verrucaria maura*. Nógvar aðrar skónir eru eisini.

Mynd 4. Sk nir steini.

**Strandarøkið
í Havn er
eisini mett
sum áhuga-
vert, tí nógv
mäsafuglasløg
eru at síggja
her**

Mynd 1. Fiskim si (*Larus argentatus*) sæst alt rið; hevur gr ligt høvd um veturin.

Mynd 2 og 3. fleiri av hyljunum strandarøkinum Havn finnast kombikk.

Mynd 5. Likka (*Larus fuscus*) kemur til landið 6. apr l og fer avstað aftur 17. september. T er ein partur av likkunum her alt rið.

Vónandi fer faldarin at vekja áhuga fyri at ganga fram við sjónum og eygleiða, síggja og merkja. Og ikki minst – hugsa.

Lyngøki

Hafturímóti hevur bygging av ymsum slag og menning av undirstøðukervinum oytt stóran part av lyngøkjunum í Havn. Tó - í mun til støddina á býnum - má sigast, at Havnin er rík við lyngøkjum. T.d. fram við Hoydalsá og niðri í Hoydølum og annars í småum blettum nógvastaðni í býnum.

Um ein er tilvitaður um hetta fyrbrigdið, ansar ein eftir, at lyngur er t.d. framvið R.C.Effersøes gøtu, millum Nóatún og V.U.Hammershaimbs gøtu, í Gundadali og nógva aðrastaðni.

Tað er møguliga eitt sindur nasadjarvt at siga, at økið, ið Havnin er bygd á, hevur verið eitt víðfevnt lyngheiðakki, tí so vítt vit vita, er tað ongantíð staðfest í frásøgnum ella kanningum. Men við tað at so nógvir lyngblettir eru nógva, nógva staðni

MYND WILLIAM SIMONSEN

Mynd 6. Føroyskur klokakulyngur (*Erica cinerea*).

MYND WILLIAM SIMONSEN

Mynd 7. Nærmynd av heiðalyngi (*Calluna vulgaris*).

ímillum nútíðarbyggingina, er tað kanska ikki langt av leið – hóast alt.

Hesin faldarin hevur plantuvøksturinn sum høvuðsevni – bæði tey trý lyngsløgini, ið vit hava í Føroyum, og aðrar blómuplantur.

Faldarin nertir somu-leiðis við týðningin av góðari urtagarðsrøkt við fyriliti til lyngøkini.

Lyngsløgini hava tørv á mold, sum ein urtagarðsrøktari vildi nevnt vánaliga - súra. Bert fáar aðrar plantur hava tørv á slíkari mold. Tí er lyngurin hóttur ímillum teir urtagarðarnar, ið verða taðaðir. Um taðingin ikki verður gjørd við fyriliti fyri tí, sum er uttan fyri urtagarðin, er lyngurin í vanda. Lynginum dámar als ikki tød!

Lyngøkini í Havn eru týðningarmikil búøki hjá nógvum plantum, eins og skordjóra- og fuglasløg hava nyttu av teimum. Vónandi fer faldarin at vekja økt ansni fyri og øktan alsk til lyngøkini innan býarmarkið.

Viðarlundir

Faldarin um viðarlundir hevur undirvirkirftina: lívið í, ímillum og undir trøunum.

Sostatt er hann als ikki um viðarvøksturinn, sum annars er tað eyðmerkta við viðarlundunum.

Viðarlundirnar mugu sigast at økja um fuglameingið í Føroyum

Í faldaranum verður roynt at gera vart við ta ørgrynna av lívi, sum finst umframt trøini: smákykt, fuglur og vøkstur.

Serliga nógv er gjørt burtur úr fuglinum í faldaranum, tí hann er nógvur í tali.

Viðarlundirnar mugu sigast at økja um fuglameingið í Føroyum. Fleiri av fuglunum, ið eru vorðnir búfuglar seinastu árin, eru tongdir at trøum og runnum. T.d. turkadúgvann, ið bert finnst í Havn, kom í Norðuratlantshav fyri 40 – 50 árum síðan. Hon er tongd at urtagarðum og viðarlundum. Eisini kvørkveggjan hevur klárað at búsett seg í Føroyum orsakað av planting. Seinastu árin hevur bringureyði átt regluliga, mest í viðarlundum. Bringureyðin er mest vanligur í Havn, men eigur nú

Mynd 8. Turkeşgöbeği (*Streptopelia decaocto*).

Mynd 9. Bringureyði (*Erithacus rubecula*)

Mynd 10. Kvørkveggja, steggi (*Turdus merula*)

aðra staðni eisini. Vanligt er at síggja nógvan smáfugl í viðarlundini tá flytitið er, t.d. barrígður (*Cordulia spinus*). Eisini er vanligt at síggja krossnev (*Loxia curvirostra*) um summarið, hetta er aftan á búið teirra.

Sjónarmiðini viðvíkjandi tí at seta niður trø í Føroyum eru ymisk. Hetta kemst av, at vøksturin í viðarlundum ikki er upprunaligur í Føroyum.

Tó skerst ikki burtur, at viðarlundimar í Føroyum – og annar viðarvøkstur (urtagarðar m.a.) – økja um lívfrøðiliga margfeldið í Føroyum yvirhøvur, bæði viðvíkjandi plantum, skordjórum og fugli.

Soppavøkstur í viðarlundum er áhugaverdur, tí fleiri sløg hava tørv á hesum serliga búðki. Eisini í viðarlundum eru soppasløg funnin, ið ikki vaksa aðra staðni í landinum. Hetta verður tó ikki viðgjørt í faldaranum, men er vert at hava í huga í sambandi við lívfrøðiliga margfeldið.

MYND: HERBORG NYHOLM DEBESS

Mynd 11. Sigurssk vør (*Epilobium angustifolium*).

MYND: WILLIAM SIMONSEN

Mynd 12. Sj ldsama plantan veitarbl depla (*Veronica beccabunga*) er eisini at finna viðarlundini.

MYND HERBORG NYHOLM DEBESS

Mynd 13. Trøllakampar
tr vast sera væl
viðarlundini, myndini
sæst ekstur bl ðkampur
(*Blechnum spicant*),
sum er ein av vanligastu
kampunum viðarlundum
og lyngøkjum – her
saman við føroyskum
klokkulyngi og vanligum
heiðalyngi.

Viðmerkjast skal, at viðarlundirnar eru eyð-
merktar við at geva øðrvísi liviumstöður enn
Føroyar annars kunnu veita: lívd, skugga, frið (einki
seyðabit) og vætu.

Hesi viðurskifti hava veitt fleiri plantum, soppum
og djórum eitt friðskjól til at mennast í størri mun,
enn tað hevði verið møguligt við vanligu føroysku
viðurskiftunum – t.d. sigursskúvur (*Epilobium
angustifolium*) trívist sera væl í viðarlundini í Gunda-
dali.

Gundadalur er mest atkomiligur, tí har eru gøtur

Viðarlundir í Havn eru vitjaðar ymiskliga.
Gundadalur er mest atkomiligur, tí har eru gøtur.
Tó eru hinar viðarlundirnar ikki minni spennandi
– helst orsakað av, at tær ikki eru eins atkomuligar.
Plantu- og djóraheimurin har hava havt frið at
mennast.

Faldarin um lívið í, ímillum og undir trønum
í viðarlundum gevur vónandi borgarum eitt
innlit í týðningin av vist- og lívfrøðini í økinum.
Tað er prógvað nógvar ferðir, at trivnaðurin hjá
býarborgarum er neyvt tongdur at grønum økjum.

Nýggj verkætlan

Tórshavnar Kommuna hevur játtað umhvørvisstuðul
til framhald av verkætlanini: Náttúran í Havn –
lívfrøðiligt margfeldi í bygdum øki. Sostatt verða
í 2011 somuleiðis faldarar at síggja um vegjaðarar,
vátøki og áir/árbakkar.

Keldur

Náttúran í Havn – Lyngøki. William
Simonsen og Herborg Nyholm Debess.
Føroya Náttúrugripasavn 2010. Stuðlað
hefur Tórshavnar kommuna og prentað
hefur Prenta.

**Náttúran í Havn – Viðarlundir, lívið
undir, í og ímillum trø og runnar.**
William Simonsen og Herborg Nyholm
Debess. Føroya Náttúrugripasavn 2010.
Stuðlað hevur Tórshavnar kommuna og
prentað hevur Prenta.

Náttúran í Havn – Strandarøki. William
Simonsen og Herborg Nyholm Debess.
Føroya Náttúrugripasavn 2010. Stuðlað
hefur Tórshavnar kommuna og prentað
hefur Prenta.

Fuglar í Norðurhøvum. Søren
Sørensen og Dorete Bloch. Føroya
Skúlabókagrunnur. 1990.

Slóðbrótandi skráseting av omanlopum á vegir

Vit hoyra javnan um vandamikil omanlop í karvegnum, Viðareiðisvegnum og aðrastaðni Føroyum. Landsverk hevur samstarvi við Jarðfeingi tikið stig til skipaða skráseting av omanlopum vegakervið. Skrásetingarnar eru partur kanningum at styrkja trygdina vandamiklum vegastrekkjum.

Tann 18. september 2000 telist sum ein vandamikil dagur í Føroya søgu. Í glopraregnum henda seinnapartin lupu fleiri hundrad skriður í einum smølum øki frá Gravardali og undir Kjøli í Klaksvík, tvørturum suðurendan á Kunoyinni og sunnaru helvt á Kalsoynni. Beltið við skriðulopum helt fram úr Oyndarfirði í Eysturoynni til alt økið við Saksun og Saksunardal á Streymoyinni.

Í raktu økjum hendi nógvur skaði á hús, bø og vegir, men tibetur mest sum eingin fólkaskaði. Vandafulla hendingin gjørdist ein ávaring um, at trupuleikin við omanlopum í Føroyum eigur at takast í fullum álvara. Nógvir verkætlanir eru settar í verk at kanna hesi fyrbrigdi betur, so tryggin fyri fólk, fæ og ognir kann økjast.

Ein av hesum verkætlanum er ein ph.d.-verkætlan í samstarvi millum Jarðfeingi, Roskilde Universitet og Norsk Geoteknisk Institut, har Mads-Peter Dahl kannar ítøkiligar umstøður kring skriðulop í Føroyum. Bjarni Petersen á vegadeildini hjá Landsverk, Mads-Peter og onnur hava bygt upp eina skrásetingarskipan, har vegaformenn hjá Landsverki hava ein GPS'ara og merkja upp øll lop á vegir, har neyðugt er at rudda. Einstøku hendingarnar verða lýstar og upplýsingarnar verða skipaðar í ein dátugrunn og lagdar á eitt teldutøkt kort.

Skrásetingarnar hava verið skipaðar á henda hátt í stutta tíð. Upplýsingarnar verða koyrdar saman við

tulking av lendi, jarðfrøði og veðurviðurskiftum, og tær tekna longu nú eina mynd av, hví lop henda, har og tá tey henda.

Tað sær út til, at skipanin hjá Landsverki kann gerast enn betri enn skipanir, sum vit kenna til í grannalondunum. Upplýsingarnar um skriðulopini og GPS-skrásetingarnar leiða longu nú til virðismikla nýggja vitan, sum innan stutta tíð kann økja trygdina á onkrum vegastrekkum í Føroyum. Skrásetingarnar hava høga góðsku, og tað kann væl henda, at hetta virkseimið fer at føra við sær slóðbrótandi vitan um omanlop, sum vit als ikki høvdu roknað við, og sum fer at verða eitt virðismikið íkast úr Føroyum til gransking av skriðulopum í Evropa.

Lis E. Mortensen

lm@jf.fo
Jarðfeingi

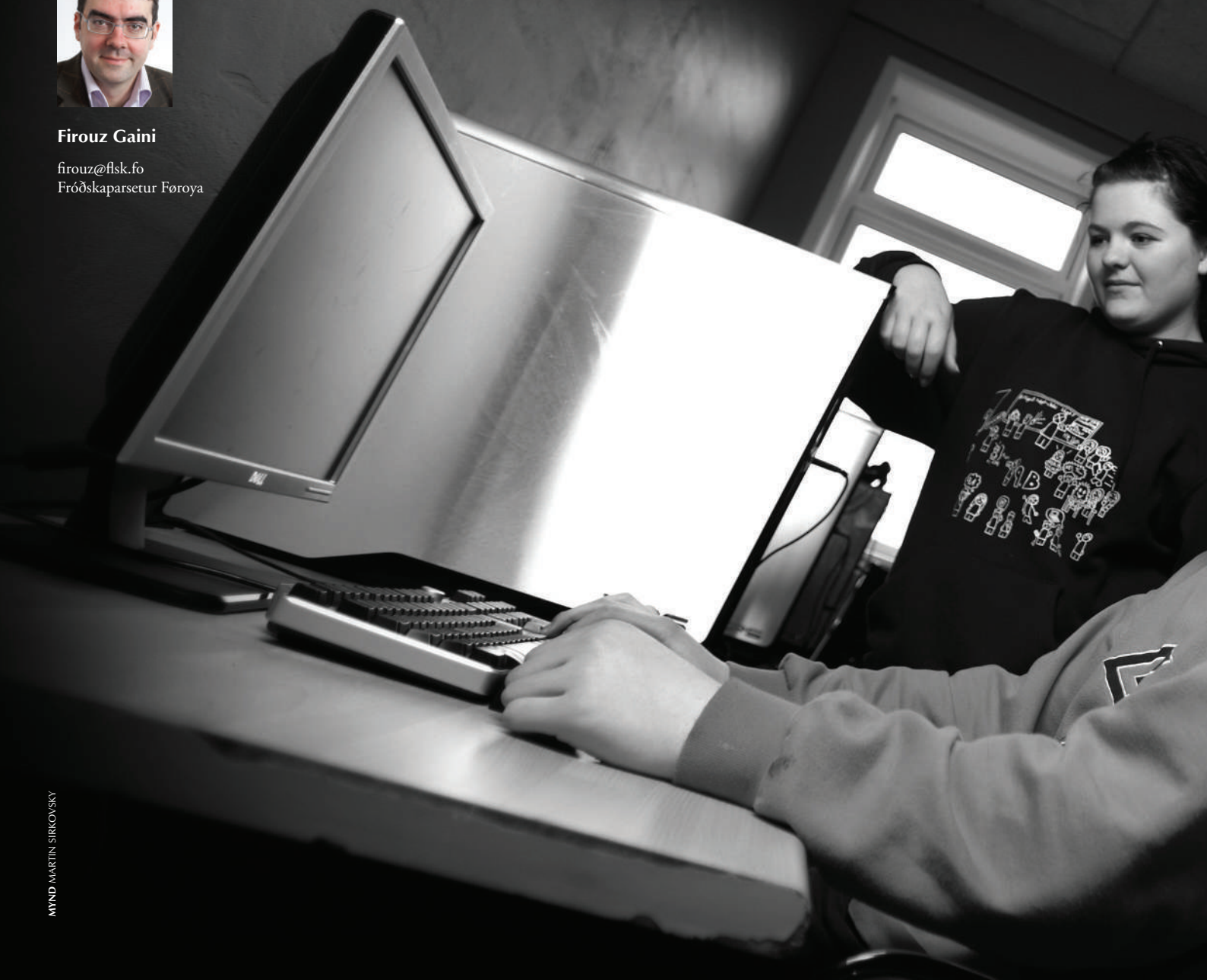
Ung í telduøldini

Hvønn leiklut hevur teldan í

Firouz Gaini

firouz@flsk.fo
Fróðskaparsetur Føroya

gerandislívinum?

Inngangur

Nógv hefur verið sagt og skrivað um teldur og alnet síðstu árin. Serliga hefur kjakið snúð seg um børn og ung, sum vaksa upp í einum tíðarskeiði, tá næstan alt virksemini, bæði heima og í skúla, er knýtt at talgildari samskiftis- og kunningartøkni. Hóast almenna kjakið í føroysku miðlunum er livandi, so er fakliga kjakið, sum grundar á vísindaligar kanningar, næstan ikki at hóma. Víst verður javnan til útlenskar kanningar, serliga úr Danmark og Norðurlondum, tá ljós verður varpað á teldunýtsluna hjá yngra ættarliðnum, men sjáldan verður viðkomandi føroyskt tilfar lagt á borðið. Spurningurin um leiklutin, teldan hefur í gerandislívi ungdómsins í dag, er áhugaverdur hjá teimum, ið ynskja at fáa betri innlit í sosialu, mentanarligu og útbúgvingarligu viðurskiftini í landinum. Námsfrøðingar og lærarar ávara viðhvørt um, at vandi er á ferð. Tó eru teir sera ósamdir um, hvørja ávirkan teldur og alnet hava á læring og menning hins einstaka. Orðaskiftið, sum umstríddu PISA-kanningarnar í føroyskum fólkskúlum elvdu til, hefur avgjørt eisini vakt ein nýggjan almennan áhuga fyri kunningar- og samskiftistøkni í undirvísingarhøpi.

Hóast almenna kjakið í føroysku miðlunum er livandi, so er fakliga kjakið, sum grundar á vísindaligar kanningar, næstan ikki at hóma

Háttalag

Í hesi grein fari eg at leggja nøkur útvald úrslit av nýggjari norðurlenskarri kanning um ung og vælferð fram. Umleið 14.000 ung úr øllum Norðurlondum (íroknað Føroyar, Grønland og Áland) luttóku í stóru spurnakanningini, sum fór fram á vetri 2009-2010. Úr Føroyum luttóku 1.472 ung úr tíggju skúlum kring alt landið. Talan var um miðnámskúlar og útvaldar hægri lærustovnar. Luttakararnir vóru í 16-22 ára aldri – tó var ein minniluti eldri enn 22 ár. Kvinnurnar umboðaðu 56 prosent av luttakarunum. Spurnakanningin fór fram í skúlastovunum og tók umleið tveir skúlatímar. Í hesi grein hyggja vit einans at

føroysku úrslitunum. Ein onnur spurnakanning, sum eisini verður nevnd í hesi grein, er kanningin um KT og alnetnýtslu í føroyska fólkskúlanum, sum Dátueftirlitið gjørdi í januar 2010. Í hesi kanningini vóru 349 luttakarar úr triðja, fjórða, áttanda og níggjunda flokki. Eisini her umboðaðu kvinnurnar 56 prosent av luttakarunum. Sostatt verða nøkur rættiliga nýggj úrslit viðgjørd í hesum teksti, sum vónandi kann geva eina ábending um, hvørji rák og mynstur eyðkenna ungdómin og samfelagið í dag.

MYND MARTIN SIRKOVSKY

Har einki annað er viðmerkt, so eru töluni tikin úr fyrstnevndu kannning.

Úrslit og framløga

Spurningurin um at hava atgongd til alnetið er ikki longur serliga forvitnisligur, eftirsum at næstan øll, sum búgva í Føroyum, hava skjóta og ómakaleysa atgongd til netið í dag. 96 prosent av teimum spurdu siga seg hava væl nøktandi atgongd til alnetið í gerandisdegnum. Og enn fleiri svara tað sama viðvíkjandi atgongdini til teldur í gerandisdegnum.

Tað, sum ung ofta sakna, er skjótari og bíligari alnet. Menningin á økinum gongur við rúkandi ferð, og eingin fylgir gongdini neyvari enn yngra ættarliðið. Serliga tey mongu, ið brúka teldur til spøl og filmar, krevja nógv av hátøkniliga, talgilda tólinum. Føroysku miðnámskúlarnir eru eftirhondini lutfalsliga væl útgjördir, tá talan er um samskiftis- og kunningartøkni. Heili 70 prosent av teimum spurdu siga skúlarnar hava góðar telduhentleikar. Og 79 prosent svara, at atgongdin til alnetið í skúlunum er góð. Hetta fortelur okkum

Føroyskir ungdómar eru stórnýtarar av sjónvarpi og DVD

tó ikki, hvat teldurnar á lærustovnum í grundini verða brúktar til. Amboðini eru har, men verða tey brúkt til upplýsing og læring? Ella til okkurt heilt annað? Tað, vit vita fyrri vist, er, at børn og ung eru nógv “á netinum”.

Føroyskir ungdómar eru stórnýtarar av sjónvarpi og DVD. Hóast vit liva í eini sonevndari telduøld, so er sjónvarpið als ikki farið í søguna. Sjónvarpið sum miðil flytir seg eisini inn í nýggja talgilda rákið. Um vit kanna eftir, hvussu nógva tíð tey ungu brúka til sjónvarp og DVD (umframt VCR og blue ray), so fáa nógv foreldur ein skelk. Næstan ein fimtingur – 17 prosent – brúkar meira enn fimm tímar um dagin til sjónvarp og DVD. Hetta er norðurlandskt met. Helvtin av ungdóminum brúkar meira enn tríggjar tímar um dagin til hesi ítrivini. Tølini er munandi hægri enn tey, sum fleiri grannalond okkara kunnu vísa. Einans 13 prosent av teimum spurdu siga seg næstan ongantíð hyggja í sjónvarp ella DVD. Vit kunnu sláa fast, at teldurnar ikki hava avloyst sjónvarpið, men heldur økt um miðlanýtsluna hjá ungum føroyingum. Tey ungu í Føroyum brúka sum heild ikki minni tíð til teldur og alnet enn onnur ung í Norðurlondum. Flestu húsarhaldini í Føroyum hava atgongd til alskyns útlandskar sjónvarsprásir umvegis Televarpið ella parabol. Sjónvarpið kann viðhvørt vera ímyndin av einum sosialum, “hugnaligum” miðli enn til dømis alnetið, hóast sjónvarpshyggarin eyðsæð er sera passivur í mun til tólið, hann situr og hyggur inn í.

Telduspøl, hóast ofta umrødd í kenslubornum almennum kjaki, fylla lutfalsliga lítið í miðlanýtsluni hjá vanligum føroyingum í 16-22 ára aldri. Dreingir hava sum heild størri áhuga fyri telduspølum á alnetinum enn gentur. Meira enn helvtin av ungdóminum sigur seg næstan ongantíð spæla spøl á alnetinum. Einans sjey prosent brúka meira enn fimm tímar um dagin til ítrivið. Í hesum bólkinum av stórspælarum er ein minni bólur – lutmentan – sum brúkar upp til 10 tímar um dagin til spøl. Hesi síðstnevndu ungu eru í vanda fyri at liva eitt lív uttan sterk sosial sambond í frítíð og skúla. Næstan 15 prosent av ungdóminum brúkar meira enn tríggjar tímar um dagin til

Dreingir hava sum heild størri áhuga fyri telduspølum á alnetinum enn gentur

telduspøl. Tað er heilt klárt, at spøluni ikki eru tað, sum lokkar flest fólk út á netið. Tá vit hyggja nærri at kendum samskiftisrásum (t.d. MSN, Facebook og Twitter), so koma heilt onnur úrslit fram. Heili 48 prosent av ungdóminum brúka meira enn tríggjar tímar um dagin til hesi ítrivini. Einans átta prosent siga seg næstan ongantíð brúka hesar rásirnar á alnetinum. Sum heild, so brúka umleið 70 prosent av ungdóminum teldur heima hvønn dag.

Um vit nú fara til føroyska fólkaskúlan og seta sjóneykuna á nøkur úrslit úr kanningin hjá Dátueftirlitinum, so síggja vit beinanvegin, at ung í framhaldsdeildini eisini hava eina stóra teldunýtslu í gerandisdegnum. 64 og 74 prosent av næmingunum í ávíkavist áttanda og níggjunda flokki brúka alnetið hvønn dag. Eingin í níggjunda flokki brúkar alnetið færri enn 4-5 ferðir um vikuna. Tá tey ungu eru á alnetinum, so brúka

33 og 44 prosent av teimum í ávíkavist áttanda og níggjunda flokki meira enn tveir tímar til endamálið. Meira enn 70 prosent av næmingunum í níggjunda flokki eru í minsta lagi ein tíma á alnetinum í senn. Altjóða samskiptisrásir eru ómetaliga væl umtóktar í hesum aldursbólkinum. So at siga øll úr áttanda og níggjunda flokki hava ein “profil” á alnetinum. Næstan øll – meira enn 95 prosent – eru skrásettir luttakarar á Facebook. Eisini MSN hóskar til ynskini hjá ungdóminum: heili 93 og 91 prosent av ungdóminum í ávíkavist áttanda og níggjunda flokki hevur profil her. Síðan kemur danska rásin Arto. Aðrar kendar rásir eru t.d. YouTube og MySpace. Longu í triðja og fjórða flokki hava nógv føroysk børn royndir á alnetinum. Tey 9-10 ára gomlu hava í nógvum førum egna teldu við alnetsambandi, ið foreldrini loyva teimum at brúka í frítíðini.

Um vit síðan fara aftur til miðnámskúlarnar og hyggja nærri at sosiala samskiftinum millum vinfólk og kenningar á alnetinum, so verður týðiliga staðfest, at alnetið er ein sera týðandi samskiftismiðil

í okkara tíð. Kvinnur eru, sambært kanninginini, raskari enn menn at brúka alnetið til at røkja vinarbond. 48 og 41 prosent av ávíkavist kvinnum og monnum hava dagligt – ella næstan dagligt – samband við vinir umvegis alnetið. 6 og 11 prosent av ávíkavist kvinnum og monnum hava næstan ongantíð samskipti við vinir á alnetinum. Alnetið verður, sum kunnugt, bæði brúkt til samskipti við persónar, ein kennir frammanundan, og persónar, ið eru fremmandir. Serliga á kjatrásum hjá ungdómi er vanligt at “hitta” persónar, sum ein annars ikki hevur havt nakað samband við í lívinum. Hvussu vanligt er at hitta ein persón í veruliga lívinum, eftir at fyrst hava fingið samband á alnetinum? Meira enn helvtin av ungdóminum – bæði kvinnur og menn – siga seg ongantíð hava lært nakran at kenna á alnetinum, sum tey síðan hava hitt í veruliga lívinum. 15 og seks prosent av ávíkavist monnum og kvinnum hava roynt hetta í minsta lagi fyra ferðir. Hesi tøluni samsvara nøkunlunda við úrslitiní úr grannalondum okkara.

Greining og niðurstøður

Tað er lætt at staðfesta, at teldan og alnetið umboða ein ómissandi part av gerandislívinum hjá flest øllum føroyingum yvir átjan ár í dag. Eisini er greitt, at teldurnar í stóran mun verða brúktar til spæl, undirhald og sosiala samveru. Børn heilt niður í 9-10 ára aldur eru von at brúka alnetið til mangt og hvat. Samstundis vísa tøluni úr nýggju kanninginunum, at ung brúka rættiliga nógva tíð til sjónvarp og DVD, ið annars ofta verða lýst sum “eldri” útgávur av elektroniskari samskiptistøkni. Vit hava eisini fingið at vita, at tey ungu meta skúlarnar hava góða nútímans telduútgerð. Tað, vit kanska eru í iva um, er á hvønn hátt tey ungu brúka teldur

og alnet á undirvísingarstovnum kring landið. Tað er stórir munur á at eiga teldu og at brúka teldu (til ávíst fakligt endamál). Fleiri norðurlendskar kanningar hava víst, at hóast ung brúka teldur fleiri tímar um dagin, bæði heima og í skúla, so er ongin trygd fyri, at teldan verður brúkt sum námsfrøðiligt og fakligt hjálparamboð í skúlastovuni. Tað er onki beinleiðis samband millum góðar næmingar (góð úrslit) og nýtslu av samskiptistøkni í skúla. Viðhvørt kunnu teldurnar vera meira til fortred enn gagn í skúlahopi.

Danski útbúgvingargranskarin Arnt L. Vester-gaard, sum hevur kanna teldunýtsluna hjá lesandi á HHX-útbúgvingum, sigur: *“En under-visingssituation skulle jo gerne være et fælles rum for dialog, men hvis halvdelen af eleverne er lukket inde i skærmen, kan det jo ikke lade sig gøre, og der må opstå en underlig læringssituation”*. Hetta er ein lýsing, sum eins væl kundi víst til føroyskar miðnámskúlar. Nógv lesandi í stórum skúlaflokkum, sigur hann, krógva seg aftan fyri skíggjan – eru friðarlig, men læra heldur einki. Tað er ein mýta, staðfestir Arnt, at ung skulu vera føddir KT-serfrøðingar. Tey ungu sakna tvørturímóti vegleiðing og stýring í mun til teldunýtslu í skúlaflokkinum. Ofta gloyma lærararnir eisini, at teldan skal brúkast námsfrøðiliga. Tey ungu

kunnu lættliga finna tilfar á alnetinum, men hvat skal tað brúkast til? Nógvir miðnámskúlalærarar hava eisini uppdagað, tá teir standa aftast í skúlastovuni, at tær flestu tendraðu teldurnar á borðunum sýna fjølbroytt óviðkomandi tilfar fram: Facebook, Arto, YouTube, ítróttartíðindi, fotoalbum o.s.fr. Hví ikki lata tey lesandi viðhvørt vísa læraran fakligu notatini á telduni, spyr danski útbúgvingargranskarin.

Ung liva í eini telduøld, ið broytist ár undan ári. Upplýsingar um teldunýtsluna ár 1995 ella 2000 eru lítið verdir í dag. Rákini og mynstrini hava stutta livitíð. Stóra avbjóðingin fyri samfelagið er at fáa børn og ung at brúka teldur og alnet á ein námsfrøðiliga og fakliga skynsaman hátt á øllum útbúgvingarstovnum. Hetta krevur, at lærarar og námsfrøðingar eru fyrireikaðir til uppgávuna, ið er meira krevjandi, enn tey flestu geva sær far um. Harafrat er neyðugt at tora at siga, at viðhvørt er líka gott at slökkja telduna og taka eitt reint pappírslað fram. Tað snýr seg í stóran mun um at brúka telduna, tá hon stuðlar, og at skúgva hana til síðis, tá hon forðar.

**Ung liva í eini
telduøld,
ið broytist ár
undan ári**

Metylkyksilvur í grindahvali

Maria Dam

mariad@us.fo
Umhvørvisstovan

Núgv hava hoyrt um kyksilvurið grindahvali, men færri vita kanska, at kyksilvur er ikki alt í ka, men kemur fyri fleiri tilbrigdum. Tíð vit tosa um kyksilvur máti, er tað serliga tað slagið, sum vit nevna metylkyksilvur, sum vit eru hugað.

Lat það vera sagt, at tá ið vit tosa um mat í sama viðfangi sum metylkyksilvur, er það fyrst og fremst í fiski og havsúgdjórum, at hetta er áhugavert, tí það eru hesi føðievni, sum innihalda ella rættari, sum kunnu innihalda, høgur nøgdir av metylkyksilvuri (sí kassan til høgru). Kyksilvurinnihaldið í fiski og havsúgdjórum er náttúrliga høgt, men kann sjálvandi hækka, um kyksilvur verður latið út í umhvørvið. Tað ber eisini til at fáa høgt kyksilvurinnihald í øðrum matvørum, men so er tað tí, at tey eru framleidd við ella úr dálkaðum tilfari.

Kyksilvur er náttúrligt. Tað er eitt grundevni, sum bleiv skapað saman við øðrum metalum og grundevnum, sum jarðarknøtturin er gjørdur av. Kyksilvur kann tó fáast í ringrás í vistskipanini, tá ið vit taka kyksilvurið upp úr undirgrundini og sleppa

Tá ið serfrøðingar tosa ella skriva um dálkingarevni í einum ella øðrum, antin tað er matur ella ikki, so nýta teir heitið konsentratióin. Konsentratióin lýsir nøgd av einum evni per mongdareind av onkrum. Sostatt er talan um eitt mát, sum ikki er tongt at, hvussu stór tilfarsmongdin er, sum dálkingarevnið er í. Tað ber til at samanbera nøgdina av dálkingarevni í einum kilo av fiski við ta, sum er í t.d. einum kilo av tomatum. Heitið nøgd merkir rætt og slætt konsentratióin * massi. Ofta kann heitið nøgd tó eisini nýtast tá ið man av røttum átti at brúkt konsentrasjón, serliga tá móttakararnir ikki eru serfrøðingar sum so, tí flest okkara hava lætt við at síggja, at nøgdin av dálkingarevni í einum ella øðrum er tongd at, hvussu stóra rúgvu av tilfari talan er um.

tí leyst. Hetta kann antin vera tí, at tað er blandað upp í okkurt annað tilfar sum verður tikið upp, t.d. tilfar til metalídnaðin, kol, ella tí vit skulu brúka

Kyksilvur er eitt heilt serligt metal, tí tað er flótandi við stovuhita og hevur sostatt eisini eitt rættuliga stórt guvutrýst í vanligum hita

kyksilvurið sjálvt. Tó, eisini aðrar tilgongdir loysa kyksilvur. Bæði sovorðnar, sum vit onga ávirkan kunnu hava á, sum tá ið eldgos eru, ella sum tá ið stórar nøgdir av lívfrøðiligum tilfari verður brent. Hetta kann sjálvandi eisini vera nakað, sum vit onga ávirkan hava á, men ofta snýr tað seg um tilvitaðar tilgongdir. Í 2010 mettu granskarar, sum samstarva í arktiska AMAP bólkinum, um hvussu stórt samlaða útlátið var av kyksilvuri um allan jørðina í 2005. Tey komu fram til, at samlaða mannaelvda útlátið av kyksilvuri var umleið 2000 tons um árið (Wilson et al., 2010). Hetta svarar til umleið ein triðing av samlaði útlátinum, sum er mett at vera um 7000 tons árliga. Hinir báðir triðingarnir stava frá natúrligum tilgongdum, sum vit onga ávirkan hava á.

Kyksilvur er eitt heilt serligt metal, tí tað er flótandi við stovuhita og hevur sostatt eisini eitt rættuliga stórt guvutrýst í vanligum hita. Tað merkir, at kyksilvur, sum guvar upp í luftina, kann

flytast langar leiðir við lofthavinum, áðrenn tað verður deponerað á jarðarskorpuna aftur. Tá ið kyksilvur kemur inn í vistskipanina, verða partar av tí umskapað av m.ø. bakterium til metylkyksilvur. Metylkyksilvur verður upptikið og fasthildið í livandi verum í størri mun enn ólívrannið kyksilvur og fer inn í heilan, har tað elvir til skaða. Markvirðini, sum m.a. ES og Føroyar hava samtykt fyri nøkur sløg av matvøru, eru fastsett við støði í tí eiturárini, sum metylkyksilvur hevur. Men ofta verður metylkyksilvur ikki kannað fyri seg, heldur er tað tann samlaða mongdin av kyksilvuri, sum verður kannað, tí tað kann gerast við einum nógv lættari kanningarhátti, sum krevur minni arbeiði í kanningarstovuni.

Fyrstu ferð, almenningurin í Føroyum varð kunnaður um møguligan vanda við kyksilvuri og DDT í grindahvali, man hava verið í eini grein, sum Andrias Reinert skrivaði í Magn í oktober 1976. Í greinini vórðu kanningarúrslit av einum úrvali av skordýraeiturevnum umframt PCB og kyksilvuri í sjófugli og grindahvali úr Føroyum lögð fram. Kanningarnar vórðu gjørdar í Skotlandi og fevndu um spik- og livrasýni av 4 grindahvalum, men eingi tvøstsýni.

Í 1977 blivu 10 hvalir úr drápinum í Hvalba í juni mánaði kannaðir fyri kyksilvur og metylkyksilvur umframt selen og eitt úrval av øðrum metalum. Í 1978 vórðu grindahvalir úr drápinum í Hvannasundi í mars mánaði kannaðir; tá vórðu 18 hvalir umframt tveir óføddir hvølpar kannaðir. Úrslitini frá hesum báðum grindunum eru almannakunngjørd í Juelshamn *et al.* 1987.

Fyrstu ferð metylkyksilvur varð kannað í grindatvøsti varð í sýnum, sum vóru tikin í 1977 og 1978. Aðru ferð var í 2009. Í tíðini millum hesar metylkanningar eru sjálvandi ein ørgrynna av grindahvalasýnum kannað fyri kyksilvur, kadmium, PCB og skordýraeiturevni, men tað verður ikki umrøtt her. Úrslitini frá hesum kanningum eru millum annað savnað í “Føroya Umhvørvi í tølum 2003”, og fleiri úrslit eru til taks á alnetinum á heimasíðuni hjá Umhvørvisstovuni (far inn undir ENVOFAR, og fylg síðani slóðini).

FO og ES markvirði

ES reglugerðin
“KOMMISSIONENS
FORORDNING (EF)
Nr. 1881/2006 af
19. december 2006
om fastsættelse af
grænseværdier for
bestemte forurenende
stoffer i fødevarer” varð
sett í gildi í Føroyum
1. desember 2009.

Har eru millum annað hesi
markvirði fyri kyksilvur
ásett:

Kostískoyti: 0.1 mg/kg

Fiskur I*: 0.5 mg/kg

Fiskur II**: 1.0 mg/kg

*Fiskur I: Fiskur og fiskavørur
yvirhøvur, uttan teir, sum eru
nevndir í Fiski II.

**Fiskur II: Til dømis
kongafiskur, hávur, tunfiskur,
állur og kalvi.

Kyksilvurtilbrigdi

Ólívrannið kyksilvur:

Hg⁰ metylkyksilvur ion

Hg₂²⁺ ion-form (mercurous)

Hg²⁺ ion-form (mercuric) mest vanligt

Lívrannið kyksilvur:

CH₃Hg⁺ metylkyksilvur ion

CH₃HgCH₃ dimetylkyksilvur

CH₃CH₂Hg⁺ etylkyksilvur ion

C₆H₅Hg⁺ fenylyksilvur ion

Mynd 1. S nistøka
Hvalv k 23. maí 2009.

Kann metylkyksilvur vera meira enn 100% av kyksilvuri?

Lutfallið millum metylkyksilvur og samlað kyksilvur í 2009 sýnir um 100%. Það kann sjálfandi ekki vera rétt, so hetta er eitt útrykk fyrri, at her er ein ávís mátióvissa. Samlað kyksilvur er mátað á eini kanningarstovu (Heilsufrøðiligu starvstovu) og metylkyksilvur er mátað á einari aðrari (IVL, Göteborg), og starvstovurnar hava vanliga ein mátióvissu, sum er um 10% fyrri sovorðnar kanningar. Undir óhepnunum umstøðum togar óvissan sama veg, og tá kunnu vit fáa upp í 20% skeivleika. Afturat óvissuni, sum stavar frá evnafrøðiligu kanningunum sjálfum, er eisini ein óvissa, sum stavar frá, hvussu sýnið varð tikið, ella rættari býtið millum blóð, vætu og vevnað í sýninum.

Úrslit

Innihaldið av metylkyksilvur eins og samlað kyksilvur í grindatvøsti er víst í talvu 1. Vit síggja, at í miðal var innihaldið av samlaðum kyksilvuri í hesum fyra bólkunum úr 3.3 mg/kg í sýnunum, sum vórðu tikin í Hvalba í 1977 og niður í 0.8 mg/kg í sýnunum, tikin í Hvalvík í 2009. Hetta skal tó ikki tulkast sum um kyksilvurinnihaldið er minkað, tí tað kunnu vit ikki nýta hesi úrslitini til at staðfesta. Orsøkin til, at vit ikki kunnu nýta hesi úrslitini til at siga nakað um gongdina í kyksilvuri í grindahvali yvirhøvur, er, at til at gera tað, so er neyðugt at fara munandi neyvari til verka, til dømis við bara at hyggja at hvali í einum ávísam aldursbólki og kanska eisini bert av antin kall-

ella kvennfiski, ikki báðum. Hetta er neyðugt, tí vit vita, at kyksilvurmongdin í grindahvali veksur við aldrinum á hvalinum - um so er, at hvalurin heldur á at eta javnan somu føði við sama innihaldi av kyksilvuri. Harumframt eru eisini ábendingar um, at kall- og kvennfiskar ikki eta somu føðina alt lívið, men at úrvalið av føði broytist bæði við kyni og aldri (Desportes og Mouritsen 1993). Nú er tað ikki so lætt at kanna aldur á hvali, men kenna vit longdina, ber til at ætla um, hvussu gamal grindahvalurin var, tá ið hann legði beinin. Hetta kunnu vit gera, tí at tær nógvu og neyvu kanningarar, sum blivu gjørdar av grindunum í 1986-1988, hava víst á eitt samband millum aldur, sum lisið úr hvalatønnum og longdina av hvalinum

Ár	1977	1978	2009	2009
Grindavág	Hvalba	Hvannasund	Hvannasund	Hvalvík
Dagfesting grindadráp	jun-77	mar-78	5. jan-2009	23. maí-2009
Tal av hvalum kannaðir	10	18	15	15*
Miðal samlað kyksilvur, mg/kg tvøst (standard frávik)	3.3 (1.7)	1.5 (0.7)	1.4 (0.8)	0.9 (0.6)
Miðal metylkyksilvur, mg/kg tvøst (standard frávik)	1.6 (0.4)	0.8 (0.4)	1.4 (0.7)	1.2 (0.6)
Miðal lutfall ml. metylkyksilvur og samlað kyksilvur, %	48	52	101	104

Keldur: 1977 og 1978 úrslit eru úr Juelshamn *et al.* 1987. 2009 úrslit er frá Umhvørvisstovu.

Talva 1. Metylkyksilvur og samlað kyksilvur grindahvali.

Keldur

Bloch, D., Lockyer, C. og Zachariassen, M. 1993. Age and growth parameters of the long-finned pilot whale off the Faroe Islands. In: Donovan, G.P., Lockyer, C.H., Martin, A.R., Biology of Northern Hemisphere Pilot Whales. International Whaling Commission, Special issue no 14, 163-207.

Desportes, G. og Mouritsen, R. 1993. Preliminary results on the diet of long-finned pilot whales of the Faroe Islands. In: Donovan, G.P., Lockyer, C.H., Martin, A.R., Biology of Northern Hemisphere Pilot Whales. International Whaling Commission, Special issue no 14, 305-324.

Juelshamn, K., Astrup, A., Ringdal, O. og Mørkøre, J. 1987. Trace elements intake in the Faroe Islands I. Element levels in edible parts of pilot whales (*Globicephalus meleanus*). The Science of the Total Environment 65, 53-62.

Wilson, S., Munthe, J., Sundseth, K., Kindbom, K., Maxson, P., Pacyna, J. and Steenhuisen, F. 2010. Updating Historical Global Inventories of Anthropogenic Mercury Emissions to Air. AMAP Technical Report No. 3 (2010), Oslo, Norway. (www.amap.no)

Mynd 2.

S ni, sum skulu kannast fyr kyksilvur og PCB verða tikin sama stað hvalinum. T ið ein l til f rakantur manglar, sum her myndini, so er tað t vit Umhvørvisstovuni hava tikið s ni til at kanna fyr d lkingarevni. Myndin er tikin Vestmanna 24-6-2010.

sum verður mátað við einum málibaldi, í hvussu so er upp til eitt vist (Bloch et al., 1993).

Hetta er nøkulunda tað sama sum við okkum menniskjum. Vita vit hæddina, kunnu vit í ein vissan mun ætla um aldurin á einum barni - ella einum ungdómi, tá ið vit vita, hvørt tað snýr seg um gentu ella drong. Tá ið fólkið er vaksið og gamalt, ber tað sjálvandi ikki longur til at siga nakað um aldurin út frá einum hæddarmáti. Hjá hvali er eitt sindur øðrvísi, við tað at hvalurin, kallfiskurin serliga, heldur á at vaksa, eisini aftan á at hann er vorðin tilkomin, so málibandshátturin til at meta um aldur er bara ein grov meting, sum riggar best, tá ið longdartilvøksturur er upp á tað mesta hjá hvalinum, tað vil siga meðan hann er ungur.

Tilfarið, sum er til taks her í talvu 1, er ófullfíggið í mun til at staðfesta neyvt, hvat aldur og kyn hvalirnir í talva 1 høvdu. Til dømis kenna vit bara miðalinnihaldið av dálkingarevnum fyr 10 hvalir í grindin frá juni 1977, og vit vita einki um kyn og aldur ella longd. Hvalirnir úr Hvannasundi í 1978 eru lýstir við skinnatølum, men einki kyn er tilskilað. Í sýnum frá somu grindavág í 2009 vita vit bæði longd og kyn, men á grindahvalunum úr Hvalvík 2009 kenna vit skinnatølini og kyn, men ikki longdirnar. Skinnatalið kann vera svikaligt, bæði tí tað krevur nógv av metingarførleikanum hjá metingarmonnum at áseta eitt skinnatal, sum líkist tí, sum verður brúkt aðrastaðni í landinum fyr ein javnstóran hval, serliga tí, at tað kann vera annað enn longdin av hvalinum, sum avger, hvat skinnatal verður ásett. Tó fyr stuttleika kann innihaldið av metylkyksilvuri sammetast við skinnatalið á hvalinum, sum gjørt í mynd 3. Áhugavert er, at tað tykist vera stórt samsvar millum innihaldið av metylkyksilvuri í mun til skinnatal í sýnunum frá

1978 og teimum, sum vórðu tikin 31 ár seinni í Hvalvík 2009. Ein stórir munur er tó millum sýnini, sum vórðu tikin í 1977 og 1978, og tey, sum vórðu tikin í 2009, og tað er, at lutfalsliga innihaldið av metylkyksilvur yvirhøvur er nógv hægri í 2009 enn í teimum fyrru sýnunum. Tað sæst týðiliga í talvu 1, har lutfallið av metylkyksilvuri í mun til samlaða innihaldið av kyksilvuri er um 50% í 1977/1978, í 2009 var tað 100% (sí kassi "Kann metylkyksilvur vera meira enn 100% av kyksilvuri").

Um hetta, at metylkyksilvur í 2009 var dupult so høgt sum í 1977/78 er eitt mynstur, sum er galdandi eisini fyr hval úr øðrum grindum, vita vit ikki. Grindasýni frá 1970unum eru neyvan til taks, men sýni úr stóru grindakanningunum í 1980unum eru á goymslu á Føroya Náttúrugripasavni. Eisini eru sýni á goymslu á Umhvørvisstovuni, tikin frá mitt í 1990unum. So tað hevði borið til at kanna hetta nærri.

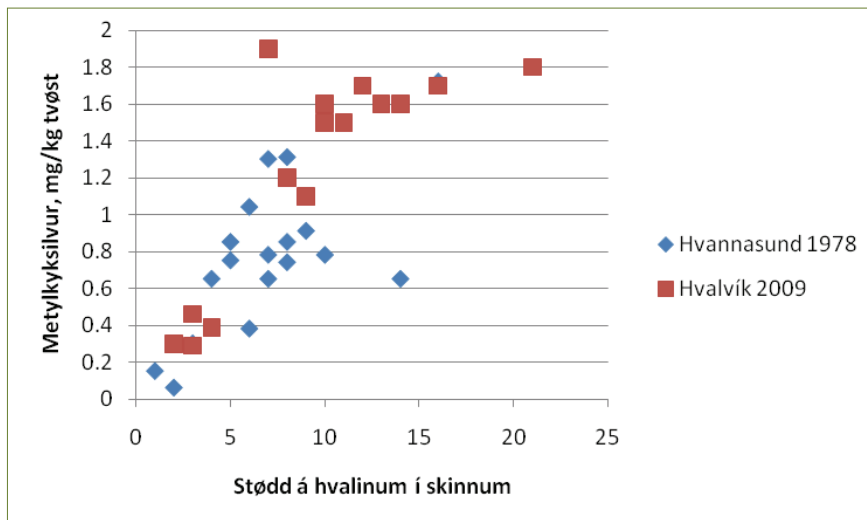
Metylkyksilvur, sum er í grindatvøsti, stavar frá tí, sum hvalurin hevur etið. Grindahvalur etur høgguðslökk, men eisini fisk; Geneviève Desportes og Rógvi Mouritsen (1993) kannaðu magainnihaldið í 857 hvalum, sum vórðu tiknir úr 44 grindum í tíðarskeiðinum 1986-1989, og hesi sýnini umboðaðu føðiúrvalið hjá grindahvali allar ársins mánaðir. Frøðingarnir funnu, at grindahvalur í høvuðsheitum át agnhøgguðslökk (*Todarodes sagittatus*) og minni høgguðslökkaslökk, sum nevast

Gonatus sp. Okkurt slag av högguslokki varð funnið í heili 92,5% av hvalamagum, har ávísast kundi leivdir av føði, og týðiligt var, at grindahvalur tekur agnhøgguslokk fram um annað, um hann hevur nakað val. Fiskur var tó eisini funnin í 24,3 % av magunum, og tá helst gulllaksur (*Argentina silus*) og svartkjaftur (*Micromesius poutassou*). Tað er væl kent, at tað kyksilvurið, sum er í fiski, er serliga metylkyksilvur. Vit vita minni um, hvat slag av kyksilvuri er í agnhøgguslokki. Hinvegin so eru fáar ella ongar kanningar gjørdar av kyksilvuri í gulllaksi og svartkjafti um okkara leiðir, so ikki ber til at gera

nakrar metingar, hvørt broytingar í føðival millum hesi mest vanligu føðievnini kann hava nakra ávirkan á kyksilvurinnihaldið - og enn minni so á innihaldinum av metylkyksilvuri. Vónandi fer at bera til at fáa gjørt nakrar sovordnar kanningar um ikki so drúgva tíð.

Mynd 3.

Innihaldið av metylkyksilvuri tvøsti er v st sum funksj n av støddini hvalinum skinum. Tað hevði borið til at b tt hvalirnar r Hvalv k 2009 kallfiskar og kvennfiskar, men ikki hvalirnar r Hvannasundi 1978, t hesar uppl singlar eru ikki tørkar. Keldur: 1978 rslit eru r Juelshamn et al. 1987. 2009 rslit eru fr Umhvørvisstovuni.

Týðandi tænastr, tá tær tørvar

- TINGLÝSING
- FÓLKAYVIRLIT
- DÁLKING OG VERND
- GRANSKING
- VIÐARVØKSTUR OG FRÍLENDI
- MATRIKUL OG ÚTSKIFTING
- KORT OG ADRESSUR

Veggjalús

eru komnar til Føroya

Dorete Bloch

doreteb@ngs.fo
Føroya Náttúrugripasavn

Føroyingar ferðast nógv í dag. Tískil er vandin stórur fyri at fáa óynskt djór, sum t.d. veggjalús heim við sær aftur. Fyrstu ferð, ið Náttúrugripasavnið hoyrði um veggjalús, var í 1999. Tað eydnaðist tibatetur at beina fyri teimum við alla, áðrenn tær vóru komnar út um gátt. Men í oktober 2009 fekk Djóradeildin fráboðan um veggjalús í tveimum støðum í Tórshavn, og kanska einum triðja við – og alt innanfyri eina viku.

Veggjalúsín er eitt gamalt evropeiskt djór

Hildið verður, at veggjalúsín er eitt djór, ið hevur fylgt menniskjanum frá tí, vit livdu sum hellisbúgvar (sí mynd 1). Tey djórini, ið eisini liva í hellum, flogmýs, svalir og sveimarar, hava øll veggjalús, ið líkjast okkara, og viðhvørt kunnu teirra veggjalús eisini bíta menniskju. Roknað verður við, at veggjalús frá hinum hellisdjórnum hava broytt

Mynd 1

seg við tíðini til okkara veggjalús. At veggjalús koma úr tí gamla heiminum, verður grundað við, at øll tey indoeuropeisku máluni hava eitt navn fyri veggjalús, men ikki máluni í tí nýggja heiminum.

Veggjalúsín er eina teka og ikki ein lús, og á latíni eitur hon *Cimex lectularius*

Lívið hjá eina veggjalús

Veggjalúsín er eina teka og ikki ein lús, og á latíni eitur hon *Cimex lectularius*. Sum aðrar tekur hevur veggjalúsín súgvinev (sí mynd 2). Flestar tekur súgva plantusevju, men veggjalúsín livir bara av blóði.

Veggjalúsín er ein reyðbrún teka, ið sum vaksín er upp móti 1 cm til longdar. Hon dugir ikki at flúgva, hevur bert smá veingjaskapils, eins og ektaðar lús og fuglalloppur¹. Kvinnveggjalúsín víggjar 4-5 egg um dagin innanfyri nakrar mánaðir, um hitin er hægri enn umleið 10°C. Eggini eru 1 mm long og klistra

Mynd 2

føst til staðið, har tey eru víggjað. Tá tey eru klakt, verða tey ikki til ormverur eins og t.d. fýrur², men til eina pikkulítla veggjalús, ið líkist hini vaksnu, eins og t.d. ringrásin hjá tvístertum³. Hendan pikkulítla veggjalús er ein nymfa, ið skiftir ham fimm ferðir, og hvørja ferð krevur hamskiftið ein verð av blóð. Men tá veggjalús er fyrst er vaksni, kann hon liva í mánaðir uttan blóð. Hon er ljósskjar og fjallir seg um dagin í t.d. rivum og aftan fyri gerikt og myndir á veggnum. Um náttina kemur veggjalús fram at súgva blóð úr fólki, ið liggur og svevur, og síðan fjallir hon seg aftur.

Hvussu er tær komin hendan vegin?

Veggjalýs eru ikki óvanligar uttanlands, bæði hjá privatum fólki og ikki minst á hotellum, og vilt tú forða fyri at fáa veggjalýs við tær heim, skalt tú ikki seta kuffertið ella ferðataskuna undir seingina ella lata tey standa opin, tí so kunnu veggjalýs ganga ella detta niður í kuffertið og leggja seg millum klæðini. Hetta er helst tann vanligasti máttin at fáa veggjalýs fluttar millum lond. Hevur tú varhuga av, at tú hevur sovið á einum stað, har veggjalýs eru, eru eini góð ráð at kanna kuffertið nágreiniliga,

Mynd 3

Hevur tú fyrst fingið veggjalýs inn um gátt, er neyðugt at fara í hernað móti teimum beinanvegin fyri at basa teimum

so skjótt tú ert komin heim, vaska klæðini, koyra tey í turkitrumluna við 50 hitastigum ella frysta tey í 2-3 samdøgur.

Ikki øll fólki eru ovurviðkvom fyri bitum frá veggjalúsum, og koma veggjalýs í eitt sovorðið hús, kunnu tær liva í friði og spjaða seg runt í húsunum, uttan at nakar varnast. Og tey kunnu kanska eisini ganga inn í grannaíbúðina fram við t.d. hitarørum, um tú býrt í raðhúsum. Men summi fólki hovna av bitunum og enda hjá læknanum (sí mynd 3). Veggjalýsnar bíta tann partin av kroppinum, ið hevur verið undan dýnuni, armar, bak og øklar.

Hvussu sleppur tú av við djórini aftur?

Hevur tú fyrst fingið veggjalýs inn um gátt, er neyðugt at fara í hernað móti teimum beinanvegin fyri at basa teimum. Tú kanst sproyta skordýraeitur í rúmini, har ið tær eru at síggja. Madrassar skulu kannast væl. Seingjarklæði kunnu frystast ella leggjast í turkitrumluna, tí veggjalýs tola hvørki hita ella kulda.

Rúmini, har veggjalýs eru funnar, skulu sproytast við eitrevni, ið inniheldur pyrethrum / pyrethrin. Uttan á dósini stendur, hvussu nógv sekund ið sproytast skal pr. kubikk. Tað er umráðandi at endurtaka kurin 14 dagar seinni, tí ikki øll eggini verða dripin, men tá tey eru klakt, doyggja tær nýklaktu veggjalýsnar av næsta umfari av eitran.

Tað er ikki ávíst, at veggjalýs kunnu spjaða smittu millum fólki.

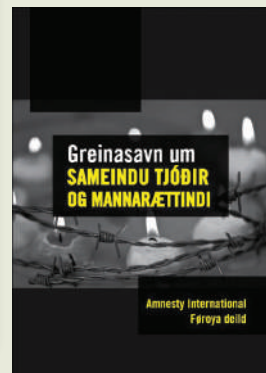
Veggjalýs eru ikki óvanligar uttanlands, bæði hjá privatum fólki og ikki minst á hotellum

Keldur

¹Bloch, D. 2005. Føroysk skaðadjór 4. Staraloppa. Frøði 11,1: 28-29.

²Bloch, D. 2004. Føroysk skaðadjór 2. Fýrur. Frøði 10,1: 28-30.

³Bloch, D. 2006. Føroysk skaðadjór 6. Tvísterta. Frøði 12,1: 24-25.

Útgávur frá FORLAGNUM FRÓÐSKAPI

Fróðskaparrit nr. 57

Tíðarritið er 212 síður og kostar 270 kr.
Elin Súsanna Jacobsen (hugvísindi) og Dorete Bloch (náttúruvísindi) eru ritstjórar.
ISBN: 978 99918 65 27 0

Í ritinum hesa ferð eru seks hugvísindaligar og níggju náttúruvísindaligar greinar.

Povl Skårup hevur skrivað grein við heitinum Dicuil um Føroyar.

Aage Jørgensen hevur dagført ískoyti til bókmentaskrá sína um William Heinesen. Harumframt eru ískoyti til bókmentir um Jens Paula Heinesen og Jørgen -Frantz Jacobsen.

Helgoland og Norðurhavsoyggar er grein eftir Zakarias Wang. Hann viðger samráðingarnar í Kiel, sum endaðu við friðarsáttmálanum í 1814, og har eitt av úrslitunum var, at Svøríki fekk Noreg frá Danmark, men ikki Grønland, Ísland og Føroyar.

Majbritt Pauladóttir hevur grein, ið nevnist Kyn og málsligur hugburður til føroyska dagliga talaða frábrigdið - nakrar ábendingar. Greinin byggir m.a. á eina minni kanning frá 2009 um munir í orðavali og málbúna hjá monnum og kvinnum.

Firouz Gaini nevnir grein sína Dreyrmar um bilar á oyggjum. Hon er um ungdóm, bilar, mentanarlig virði og samleika og er eitt íkast til at skilja leiklutin, sum bilurin hevur millum ung.

Ein onnur grein, sum eisini viðger kyn, er greinin hjá Kirsten Brix: Menningarástøði og hugmyndafrøði, við undirheitinum „Brotmynd í 4 pørtum um vald og kyn við støði í bókmentaligari viðgerð“.

Jóhannis Danielsen og Sven Axel Bengtson hava skrivað eina grein um ynglaatburð hjá havhestum: Year round video surveillance of individual nest site attendance of Northern Fulmars (*Fulmarus glacialis*) in the Faroe Islands.

Náttúrugripasavnið gjørdi kanningar í Útnyrðingseysturoy í sambandi við Eiði 2-ætlanina hjá SEV. William Simonsen hevur skrivað um eitt nýtt klukkuslag, sum varð funnið tá, og er tað greitt frá tí í greinini: *Agonum fuliginosum* (Panzer, 1809). A New Record from the Faroe Islands.

Janus Hansen og Garth N. Foster skrivaðu um eitt nýtt klukkuslag afturat, men helst snýr tað seg um, at djórið fyrr hevur verið ranggreint, sí: *Elodes pседominuta* (Coleoptera: Scirtidae) in the Faroe Islands.

Marcela Skuhravá og Václav Skuhrav skrivaðu grein um djór, ið gera plantuvøllir á trøum og runnum: Plant galls and gall midges (Diptera: Cecidomyiidae) of the Faroe Islands in the Atlantic Ocean.

Hans Guldager og Anna Maria Fosaa skrivaðu grein um elstu røktarplantur okkara: Færøernes ældste kulturplanter.

Frá Havlívfrøðiligu Royndarstöðini hava vit fingið tvær greinar: Fyrsta greinin viðger tilfar frá BioFar verkætlanini, og er skrivað av Jan Sørensen og Galena Vantsetti Vasiljevna Murina: The Occurrence of two species of the family Priapulidae in Faroese Waters. Onnur greinin lýsir úrslit av kanningararbeiðnum av føroysku firðunum, og er skrivað av Jan Sørensen, Jákupi K. Bærentsen, Jógvani F. Hansen, Ámundi Nolsø og Birnu V. Trygvadóttur. Greinin hevur heitið: Organic content, Zink and Copper concentrations, pH and Redox potential values from sediments in Faroese fjords.

Eyðfinn Magnussen og Jens-Kjeld Jensen hava skrivað grein um arbeiðið, sum er gjørt gjøgnum nógv ár við at ringmerkja gráspurvar, og hava viðgjørt úrslitini harfrá í: Ringing recoveries of house sparrow (*Passer domesticus*) in the Faroe Islands.

Seinasta greinin í Fróðskaparrit 57 viðger hagtølini um springarnar. Tað eru Dorete Bloch og Bjarni Mikkelsen, sum hava skrivað um: Catch history and distribution of White-sided dolphin (*Lagenorhynchus acutus*) in the Faroe Islands.

Eins og í Fróðskaparritum frammanundan verða tey nevnd, ið hava fingið doktaraheiti í 2008 (Nýtt innan vísindi í 2008). Eisini er yvirlit yvir tað, sum granskarar innan og uttanlands hava útint av vísindaligum avrikum av ymsum slag um føroysk viðurskifti í 2008 (Vísindaritverk 2008).

Brot úr Føroya Sögu

Lena Nolsøe, savnvørður á Landsskjalasavninum, er ritstjóri. Bókin er 166 síður og kostar 200 kr. ISBN: 978 99918 65 29 4

Brot úr Føroya sögu er eitt savn av 10 greinum um Føroya sögu. Greinirnar fevna í tíð frá 16. öld til 20. öld. Evnini, sum verða viðgjørd, fevna eisini vítt. Í trimum greinum verða einahandilin og privatur handil viðgjørd. Persónsøga er umboðað av so ymskum fólki, sum tí ókendu Maren Jeremiasdatter og einum av best kendu føroyingunum, Magnusi Heinasyni. Eisini elsta jarðarbókin frá 1584 og livikur í Føroyum í 1800-talinum verða viðgjørd. Úr nýggjari tíð eru evnini stovnsetanin av Landsskjalasavninum, arbeiðara og

fakfelagsrørsla og politisku viðurskiftini undir 2. veraldarbardaga.

Greinirnar eru grundaðar á fyrilestrar, sum vórðu hildnir í sambandi við 75 ára haldið hjá Landsskjalasavninum. Tá heitti stovnurin á ymskar granskarar um at halda fyrilestur um evnir úr Føroya sögu, sum teir høvdu granskað í, har granskingin í høvuðsheitum er grundað á skjøl, sum eru í varðveitslu á Landsskjalasavninum.

Bókin er væl eignað til skúlabrúks, men er ætlað øllum við áhuga fyri føroyskari sögu. Hon fæst til keyps í bókabúðunum.

Greinasavn um Sameindu Tjóðir og Mannarættindi

Amnesty International Føroya deild hevur ritstjórnað

Bókin er 159 síður og kostar 198 kr.

ISBN: 978 99918 65 28 7

Bókin viðger mannarættindi úr mentanarligum, sosialum, búskaparligum, politiskum og lögfrøðiligum sjónarhornum. Bókin er tann fyrsta av sínum slag í føroyskum, og kann hon tí verða eitt týðningarmikið íkast til føroyska kjakið um mannarættindi framyvir. Greinirnar eru skrivaðar av føroyskum serfrøðingum, ið hava fakligar og praktiskar royndir í altjóða mannarættindaspurningum. Heldur enn at týða útlendska bókaútgávu, hevur Amnesty International Føroya deild valt at skapa eitt sjálvstøðugt verk, ið hóskar til føroyskar lesarar og føroysk samfelagsviðurskifti anno 2009.

Átta partar eru í bókini, og teir taka lesaran á ferð ígjøgnum ST stovnin og útvaldar mannarættindasáttmálar.

Bókin er serliga ætlað teimum, ið eru á hægsta stigi í miðnámskúlum og á byrjanarstigi á hægri lærustovnum. Eisini er bókin væl hóskandi sum støðislesnaður hjá miðlafólki og starvsfólki í umsitingini, ið starvast við mannarættindum.

Greinasavnið er harumframt kærkomið hjá øllum, ið vilja ognar sær størri og neyvari innlit um altjóða mannarættindaviðurskifti.

Tá abbi var lítil var ein króna nógvir pengar

Seinastu góðu sjúti árin hava vit í Føroyum gjørt upp brúkaraprístal. Sostatt er prístalið ein av teimum eldru talrøðunum í nýggjari tíð. Framvegis verður brúkaraprístalið gjørt upp fyra ferðir árliga og sjálvt um talið ikki fyllir nógv í gerandisdegnum, so hevur tað stóran áhuga og týðning, at vit gera brúkaraprístalið upp.

Eyðun Jakobsen

ej@hagstova.fo
Hagstova Føroya

Hvat vísir eitt brúkaraprístal?

Brúkaraprístalið er mát fyri prísongdina av nýtsluni, sum húsarhaldini hava. Eitt húsarhald brúkar fleiri hundradtals vørur í ymsum mongdum, og prístalið sigur okkum miðalprísbroytingina í prosentum. Við øðrum orðum vísir brúkaraprístalið, hvussu nógv meir vit skulu rinda fyri at fylla sama beriposa.

Hugtakið keypiorka sigur okkum, hvussu nógv lønin er verd í vøru. Tá prístalið fer upp, merkir tað,

at vørurnar eru dýrkaðar, so vit fáa minni vøru fyri somu pengar (pengarnir hava minni keypiorku), og tá gerst lønin minni verd.

Fyri at útrokna eitt brúkaraprístal skulu tvær fyrirteytir verða uppfyltar. Tann fyrri er sjálvt grundarlagið, sum er samansetingin av nýtsluni. Seinna fyrirteytin er at fylgja við prísongdini á vørunum. Í Føroyum verður grundarlagið eftirmett umleið tíggjunda hvørt ár, meðan fyrirøkur og líknandi lata inn galdandi prísir fyra ferðir árliga.

Í Europa í miðöld vórðu prístøl roknað fyri korn og aðra landbúnaðarvøru. Hetta varð brúkt sum grundarlag fyri at áseta uppsitara- ella festileigu. Í Norðurlondum hava smásøluprístøl verið gjørd síðan 1914 og vórðu hesi brúkt til at javna lønina samsvarandi broytingunum í livikostnaðinum.

Anton Degn var grundarlagið

Tað var eisini eitt ynski í Føroyum um at fáa prístal, so til bar at javna lønina. Í 1939 heitti løgtingið á amtmannin, stjóran á løgtingsskrivstovuni og formenninar í Føroya fiskimannafelag, Føroya arbeiðsmannafelag, Havnar arbeiðsmannafelag og Havnar arbeiðsgevarafelag um at greiða prístalsmálið.

Húskið hjá Anton Degn hevði við nærlagni skrásett sína nýtslu í seinnu helvt av tríatiárunum, og hesar skrásetingar vórðu grundarlagið undir fyrsta prístalinum. Í fyrsta prístalinum vóru 40 vørusløg. Nærum helmingurin av livikostnaðinum fór til matvørur.

Av tí at prístalið skuldi brúkast til at javna lønir við, varð dentur lagdur á, at grundarlagið svaraði til nýtsluna hjá barnaríkum familjum. Hetta gjørdi, at lønarvøksturin samsvaraði við keypiorkuna hjá løntakarum við børnum. Nýtslan varð tí mett við støði í eini familju, sum svaraði til, at 5 fólk vóru í húskinum. Her taldi maðurin sum eitt fólk, meðan konan og børnini taldu frá 0,9 til 0,15 ferðir lutfallið av fólki.

Longu í 1941 varð prísansingarráð sett á stovn. Annar veraldarbardagi herjaði og stórt trýst var á vøruprísunum. Prísansingarráðið yvirtók prístalið og ansaði somuleiðis eftir, at prísvøksturin ikki var ov stórir.

25 eskjur av skósvertu, barnaansing og alnet

Í 1948 varð nýtt prístalsgrundarlag gjørt og hetta varð fyrstu ferð brúkt í 1951. 15 húski skrásettu sína nýtslu, og vørusløgini vóru nú 132 í tali, samstundis minkaði miðalfamiljan, so hon svaraði til 3,7 fólk.

Verður hugt at, hvat eitt húski brúkti árliga, sæst m.a., at tey brúktu 25 eskjur av skósvertu og

3 tons av kol. Matur var nú tað, sum húskið brúkti mest upp á, og her sæst, at døgverðin fyri tað mesta var sjófóði. 225 kg av fiski, 1 skinn av grind og 100 kg av hvalatvøsti, afturvið varð etið 500 kg av eplum og eitt sindur av gularótum og káli. Av kjøti varð etið mest neytakjøt, og viðskerin var 15 kg av speigupylsu og 50 eskjur av livurposteik. Av fitivørum varð mett, at eitt húski át 20 kg av smøri, 50 kg av margarini og 15 kg av feitti.

Prístalsgrundarlagið frá 1948 varð eftirtsett tíggu ár seinni, og í 1971 til 1972 varð nýggj húsarhaldskanning gjørd. Kanningin umfataði nú 47 húski við tveimum til átta børnum. Hetta grundarlagið varð sett í verk í 1975. Sjálvt um prístalið varð kunngjørt hvønn ársfjórðing, so var

Nærum helmingurin av livikostnaðinum fór til matvørur

Talva 1. Grundarlagið

	Føroyar				Danmark	Ísland
	1948-1971*	1972	1998	2007	1996	2000
Matur og drekka	49,0	42,1	21,3	19,7	15,1	17,2
Rúsdrekka og tubbak	6,5	5,6	5,9	4,8	6	3,2
Klædnavørur og fótbúnaður	18,8	10,2	5,4	6,3	5,4	5,3
Býli	19,1	21,5	20,2	17,8	27,7	19,1
Húsbúnaður, húsarhaldstól o.t.	1,9	8,2	6,0	7,8	6	5,3
Heilsa	-	1,6	2,8	2,0	2	3,1
Flutningur	-	3,2	13,1	14,0	15,7	19,3
Samskipti	-	1,0	4,6	5,1	2,1	2,6
Frítíð og mentan	-	1,9	11,9	11,3	7,7	12,2
Útbúgving	-	-	0,1	0,2	0,9	1,0
Hotell og matveitarar	-	-	3,6	2,9	5,8	5,3
Ymiskar vørur og tænarur	4,7	4,7	5,3	7,8	6,4	6,4

* Tað vórðu gjørdar tillagingar í hetta grundarlag av og á. Víska grundarlagið varð brúkt seinastu ferð í 1975

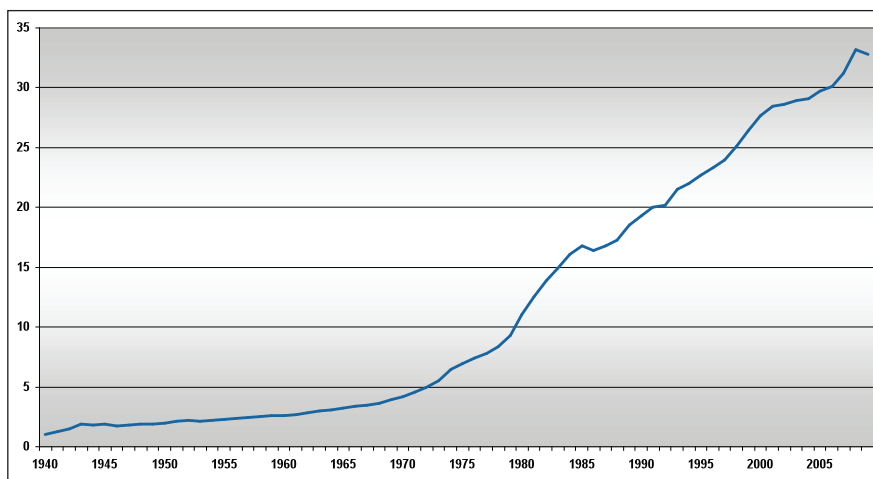

ongin eftirmeting av sjálvum grundarlagnum gjørd í meira enn 25 ár. Prísráðið varð avtikið mitt í nítiárunum og Hagstova Føroya yvirtók uppgávuna. Í 1999 var verkfall á arbeiðsmarknaðinum og feløginu vóru rúkandi ósamd um, hvat veruligi prísvøksturin var í Føroyum. Álitid á pristalið var burtur.

Tað var ikki so løgið, tí nýtslumynstrið hjá húsarhaldinum var nógv broytt frá 1972 til 1999. Í 1972 var barnaansing á stovni óvanlig, men nú á døgum eru flestu børn ansað á stovni. Sjónvarp fingi við í áttatiárunum og alnetið kom í nítiárunum. Hetta gjørdi, at grundarlagið frá 1972 var vordið avskeplað, og lögtingið samtykti at endurskoða pristalið.

Frá einum húski til samlaðu privatu nýtsluna

Í 2001 kom eitt nýtt pristalsgrundarlag, sum var gjørt eftir samlaðu privatu nýtsluni í 1998. Við at brúka innflutnings- og mv-g-skráir og upplýsingar frá føroyskum veitarum um sølu til húsarhald eydnaðist at fáa samlað yvirliit yvir nýtsluna í Føroyum, og tí var farið burtur frá húsarhaldskanningum. Síðan 2001 er pristalið

sostatt eitt miðalprístal fyri hvønn einstakling. Í dag verða 300 fyrítøkur spurdar um 10.000 prísupplýsingar fyra ferðir árliga. Grundarlagið varð eftirmett og tillagað eftir nýtsluni í 2007.

Ein króna í 1940 samsvarar nú við 33 krónur

Tá abbi var lítil, var ein króna nógvir pengar. Verður hugt at brúkaraprístalinum sæst, at fyri tað, sum abbi kundi keypa fyri eina krónu í 1940, skulu 33 krónur til at keypa í dag. Kortini verður tað neyvan sama vøra, abbi og tú keypa. Orsøkin er, at okkara húsarhaldsnýtsla er farin burtur frá innløgu til at

Tá abbi var lítil, var ein króna nógvir pengar

umfata frítíð og mentan. Í 1948 fór góð helvtin av inntøkuni til matvøru, og meginparturin av restini fór til klæðir og býli. Hetta er munandi broytt nú. Fyri hvørja krónu, húsarhaldið brúkti í 2010, fóru bara smá 20 oyru til matvøru. Hinvegin fóru eisini nærum 20 oyru til flutning og samskipti. Í mun til í gomlum døgum fer eisini ein stórur partur av inntøkuni til frítíð og mentan. Hetta er á leið sama nýtslubýtið sum vit síggja í grannalondum okkara.

Mynd 1. Pr svøksturin fr 1940 og fram. Myndin v sir, hvussu virðið einari kr nu er broytt fram til 2009. Ein kr na 1940 samsvaraði við fimm kr nur 1971, 10 kr 1981 og 25 kr 1995.

Inflasjón

At hava tamarhald á heildarinflasjónini er vanligi eitt høvuðsmál í búskaparpolitikki. Brúkaraprístalið er ikki eitt mál fyri heildarinflasjón, tí tað matar einans prísbroyingar á nýtslurum og tænastrum hjá húsarhaldum. Kortini verður brúkaraprístalið ofta tulkað sum eitt heildarmál fyri inflasjón. Roknað verður við, at gongdin í brúkaraprístalinum samsvarar væl við heildargongdina.

Keldur

Løgtingstíðindi 1941, 1942, 1951, 1974, 1975 og 1997

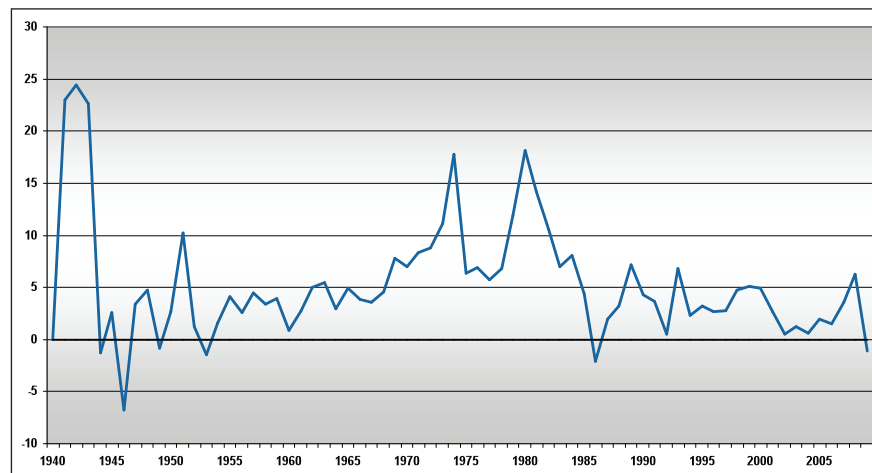
Tórður Jóansson. Saman tí standið. 1975

Hagstova Føroya, Brúkaraprístalið. 2002

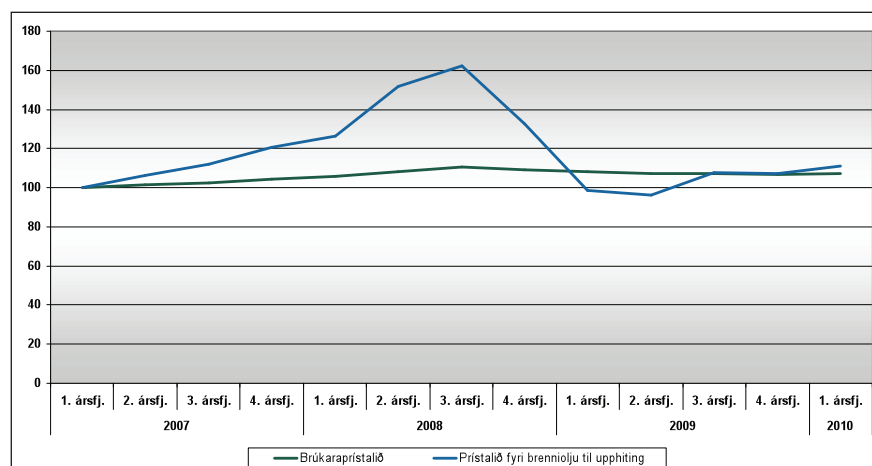
Hvussu ávirkaði oljuprísurin í 2006 til 2009

Í 2008 hækkaði oljuprísurin munandi. Við at hyggja at brúkaraprístalinum og prístalinum fyri brenniolju til upphiting av húsum sæst, at annan ársfjórðing í 2008 vaks oljuprísurin meira enn 20%. Kortini vaks brúkaraprístalið bert góð 2%. Hetta var tí, at aðrar vørur gjørdust bíligari í sama tíðarskeiði og at olja til upphiting bert er ein lítil partur av samlaðu húsarhaldsnýtsluni. Tann øvugta gongdin sæst í fyrsta ársfjórðingi í 2009, tá oljuprísurin fall 25%. Prístalið minkaði bert 1,2%.

Mynd 2. Pr svøkturinn rliga %, rini 1940 til 2009. Høga inflasjónin undir krønnum og oljukreppurnar sjeiti runum s ggjast t øðliga. Pr svøkturinn sveiggjar millum 0 og 5% rliga, vanlig r. Tað er bara komið seks ferðir fyri, at vit hava havt pr slækking. Tann seinasta var 2009.

Mynd 3. Brúkaraprístalið og prístalið fyri brenniolju til upphiting 2007 til 2010. 1. ársfj. 2007 = 100.

Anton Degn (1871 – 1950)

Hann var føddur í Havn 6/10-1871. Aftan á skúlagongd í millum- og realskúlanum í Havn kom hann at arbeiða í M. C. Restorffs handli í Vágshotni.

Hann hevði álitissstørv bæði sum býráðslimur í Havn og sum løgtingsmaður umboðandi Sambandsflokkin í Suðurstreymoy 1906-08.

Tá Føroya Amtskommunala Telefonverk varð sett á stovn frá 1906, varð hann av løgtinginum kosin telefonstjóri, og hann røkti hetta starv fram til 1912.

Farin um fimmti ára aldur varð Anton Degn settur skjalavørður í Føroyum, og tað er á hesum øki, hann gjørdi vart við seg í bókmentum, fyrst og fremst við bókini um føroyskar bøndur »Færøske kongsbønder 1584-1884« (1945) og við ritum um viðurskipti einahandlinum viðvíkjandi. Hann doyði 3/9-1950.

kelda: www.snar.fo

So gjørdist hann loksins veruleiki

- sáttmálin millum Føroyar og ES, um at føroyskar granskarar og føroyskt vinnulív kunnu fáa atgongd til ES granskingar- og menningarpengar, sum liggja í teirri sonevndu 7. rammuskránni, ofta bara nevnd FP7. Onkur hevur hildið fyri, at ringt man fara at vera at fáa pengarnar aftur hendavegin, sum vit gjalda fyri at sleppa upp í part í FP7 – í miðal um 9 mió. um árið. Onkur heldur, at betri og tryggari vinningur hevði fingist burtúr, um pengarnir vóru nýttir her heima til at menna okkara førleikar við. Og tað er vist og satt, at her manglar fitt í til, at vit hava veruligt kappingarføri á nógvum økjum, sum vit granska, ella hava hug til at granska, í. Tí er tað alneyðugt, at ressursir nú verða lagdar í at menna okkara granskaraumhvørvi, fyri at náa upp á eitt fakligt stig, har vit kunnu vera millum tey fremstu innan okkara øki, tí tað, skulu vit rokna við, eru krøvini fyri at fáa granskingarstuðul úr ES. FP7 er ikki menningarstuðul fyri at styrkja føroyska granskingarumhvørvi ella onnur sum yvirhvørur hevur stuðul fyri neyðini. Stuðulin verður veittur eftir, hvat vit kunnu bjóða og ikki eftir, hvussu ússalig vit eru. Og snýr tað seg um serføroysk áhugamál, sum granskingarætlanir sum í fyrstu syftu bara hava endamál og áhuga í Føroyum, ja, so skulu vit frameftir eins og higartil rokna við, at tey skulu fíggjast umvegis okkara egnu granskingarpengar, t.e. sovordíð sum Granskingarráðið hevur at umsita. Men skulu vit hava (meira ☺) gransking í heimsklassa, er neyðugt at fara upp í part og samstarva við onnur, og tá er FP7 eitt hóskandi amboð. Vit mugu smoyggja upp um armar og leggja í vaðið, um ikki annað so við at leggja ætlanir fyri, hvussu vit best fáa gagnnýtt

møguleikarnar, sum nú eru atkomuligir fyri okkum. Vit skulu ikki rokna við at fáa pengarnar heimaftur í bræði, men hesin møguleikin eigur at fáa okkum at tora at hugsa kanska bæði størri og longri enn vit vanliga gera, tá ið vit snikka saman verkætlanir. Og nýta vit stuðulin vit kunnu fáa úr okkara umboðum til ES granskingarsamstarvið, tey sonevndu National Contact Points, og seta okkum saman við samstarvi í høgum, so fáa vit helst okkurt gott burtúr.

At hyggja tvørtur um fákør er ofta sera gevandi og hjálpir okkum at fáa breiðari perspektiv upp á okkara part av samfelagskervinum. Tí skipar Føroya Fróðskaparfelag í samstarvi við Føroya Lívfrøðifelag og Føroya Náttúrugripasavn fyri eini røð av almennum fyrilestrum í ár, har margfeldi frá lívfrøðiligum sjónarhorni eins og hugvísindaligum sjónarhorni verður viðgjørt. Til dømis hava ein prestur og ein antropologur viðgjørt evnið margfeldi frá ávikavist teologiskum og antropologiskum sjónarmiðum, meðan lívfrøðingar somu kvøldini hava viðgjørt margfeldið sæð við lívfrøðiligum eygum. Hetta hevur ríkað upplivislið hjá okkum, sum vanliga bert síggja fakkið haðani frá sum vit standa, og hevur opnað hurðar inn til áhugaverdar etiskar spurningar, sum náttúruvísindafólk ofta hava lyndi til ikki at varnast. Og hinvegin eru vónandi sentral hugtøk og samanhangir, sum lívfrøðingar nýta, tá ið tey skilja og greina lívfrøðiligt margfeldi, vordin meira atkomiligt hjá nøkrum. Almennir fyrilestrar eftir sama leisti verða eisini í heyst, og vónandi fáa nógv hug til at leggja leiðina framvið at ríka sær sjónarringin hesar løturnar.

Nevndin í Fróðskaparfelagnum

FRØÐI

næstu ferð

MYND: SJÚRÐUR HAMMER

Skúgvur á St.Kilda

Sjúrður Hammer

- Hvat er betri at vera specialistur ella generalistur? - Hvørjar umstøður gera seg galdandi, fyri at tað loysir seg hjá einum pari av skúgvum einans at eta fugl og egg, meðan eitt annað par, beint við síðuna av, etur eitt sindur av hvørjum? - Og hvørji þor megna best at fáa gott og burdardygt avkom? - Er talan um veruliga spesialisering, ella er hetta bert ein endurspeglung av tí skiftandi umhvørvinum tann pragmatiski skúgvinn livir í?

Hetta vóru nakrir av teimum spurningunum, ið Sjúrður Hammer gjørdi eina roynd at svara upp á við ein felt-verkætlan á St.Kilda (57°49'N, 08°35'W) í samband við masterritgerð sína í havvistfrøði við Glasgow University.

Stovnurin av skúgvum á St.Kilda bregður frá øðrum líknandi stovnum í Bretlandi. Ein stórur partur livir í stóran mun bert av fugli, eggum og ungum, meðan aðrastaðni, so sum í Hetlandi, eta teir í høvuðsheitum fisk. Ein stórur partur av fuglinum, ið verður tikin, er sýldur drunnehvíti *Oceanodroma leucorhoa*, og ein vaksandi ótti er fyri, at skúgvastovnurin á St.Kilda tekur somikið nógvan drunnehvíta (upp til 20.000 um árið), at tað hevur neilig árín á stovnin. Tí er týðningarmikið at skilja hesa spesialisering sum hendir, og finna út av, hvørt hesir sjófuglaserfrøðingarnir eru vaksandi í tali.

Nevtollur

Dorete Bloch, Føroya Natturgrúpasavn

Dorete Bloch greiðir frá um nevtollin, sum fyrr var lagdur á menn, og sum troytti ravnastovnin nógv.

TEKING: ASTRID ANDREASEN

Ung og sosialur trivnaður

Firouz Gaini, Læraraskúlin

Firouz Gaini hevur eina grein um tey ungu í Føroyum og hvussu tey trívast sosialt. Greinin byggir á nýggja, samanberandi, norðurlenska spurnakanning.

Nú kanst tú søkja um

Stuðul til gransking

Stuðul verður latin:

- føroyskum granskarum og granskara-lesandi
- gransking og menning á ella í tilknýti til føroyskar granskingar stovnar og vinnu-fyrirøkur
- gransking og menning, ið hava týðning í føroyskum høpi

Stuðul verður latin til ymisk sløg av verkætlanum:

- Ph.D.-verkætlanir
- post grad. ella post doc. verkætlanir, ið ganga um fleiri ár
- smærri verkætlanir við styttri tíðarætlan
- granskingarverkætlanir, sum fevna um vinnumenning og vinnugransking

Tað er ein frimunur at:

- verkætlanin fevnir um samstarv millum fleiri granskarar
- verkætlanin fevnir um samstarv millum granskarar, granskingarumhvørvi og vinnuna

Tað verður kravt at:

í minsta lagi 1/3 verður figgjaður av øðrum enn Granskingargrunninum. Undantak kann tó gerast fyri Ph.D. verkætlanir.

Minstamark fyri stuðli til verkætlanir er 80.000 kr.

Umsóknir skulu skrivast á skandinaviskum ella enskum máli á serligt oyðublað, ið fæst

á skrivstovu ráðsins og kann heintast á heimasíðuni. Skrivlig vegleiðing fæst á somu støðum.

Gevið gætur, at umsóknir skulu sendast við telduposti. Sí nágreinilig krøv á gransking.fo.

Umsóknarfreist er:

1. september 2010, kl. 12.00 føroyska tíð. (Í 2011 verður árliga umsóknarfreistin flutt fram til 15. februar)

Umleið 7 mió kr. eru tøkar til nýggjar verkætlanir.

Granskingarráðið hevur tvey høvuðsarbeiðsøki:

- at ráðgeva landsstýri og vinnu í granskingarpolitiskum spurningum
- at umsita Granskingargrunnin, sum veitir figging til gransking og menning